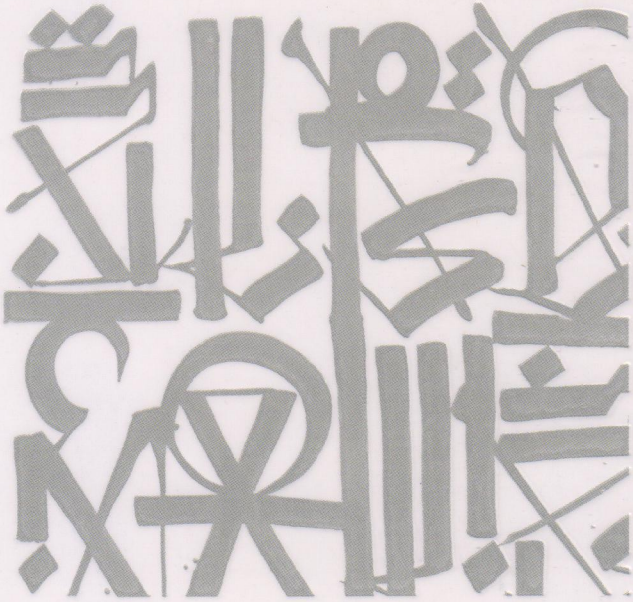
Edebiyata Övgü

Mario Vargas Llosa
Carlos Fuentes

8.4
O
14

Carlos Fuentes

1928'de Meksika'nın başkenti México'da doğdu. İlk yapıtlarının ardından, 1962'de *Aura* adlı uzun öyküsünde gerçeklik ile düşlemi kaynaştırdı. Aynı yıl, Meksika Devrimi'nden sağ çıkmış bir toprak ağasının iç hesaplaşmasını konu alan *Artemio Cruz'un Ölümü* ile uluslararası üne erişti. *Deri Değiştirmek*, *Yanık Sular*, *Bizim Toprak*, *Doğmamış Kristof*, *Kartal Koltuğu* gibi yapıtlarının yanı sıra denemelerinde de, ortak Meksika bilinci, Eskidünya ve Yenidünya arasındaki kültürel etkileşim, ülkesinin kültür mirası, ulusal kimlik gibi konulara psikolojik ve felsefi açılardan yaklaştı. İspanyol dili edebiyatının en saygın ödülü sayılan Cervantes Ödülü'ne değer görüldü. 2012'de yaşama veda etti.

Mario Vargas Llosa

1936'da Peru'nun Arequipa kentinde doğdu. Bir süre Askeri Okul'da okuduktan sonra, 1963'te yayımlanan ilk romanı *Kent ve Köpekler*'de, bu okulda yeni yetişen çocukların zorbalık ve şiddete dayalı bir ortamda nasıl ayakta kalmaya çalıştığını anlattı. Yine 1960'larda, *Yeşil Ev* ve *Katedralde Konuşma* adlı romanlarıyla ününü pekiştirdi. Türkçede *Julia Teyze*, *Palomino Molero'yu Kim Öldürdü*, *And Dağlarında Terör*, *Üveyanneye Övgü*, *Masalcı*, *Teke Şenliği*, *Cennet Başka Yerde*, *Kelt Rüyası* gibi yapıtları da yayımlandı. Yapıtlarında, iktidar yapılarını ve bireyin direnişi ve başkaldırısını ele aldı. Edebiyat eleştirisi alanında da denemeleri ve incelemeleriyle büyük bir etki uyandırdı. 2010'da Nobel Edebiyat Ödülü'ne değer görüldü.

Celâl Üster

1947'de İstanbul'da doğdu. İngiliz Erkek Lisesi, Robert Academy ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenim gördü. 1983'te George Thomson'ın *Tarihöncesi Ege* adlı kitabının çevirisiyle Azra Erhat Çeviri Ödülü'ne değer görüldü. George Orwell, Juan Rulfo, Jorge Luis Borges, Roald Dahl, Mario Vargas Llosa, John Berger gibi yazarların yapıtlarını, *Komünist Manifesto* ve *Devlet ve Devrim* gibi Marksist klasikleri Türkçeye kazandırdı. Uzun yıllardır sürdürdüğü kültür gazeteciliğinin yanı sıra *P Sanat Kültür Antika Dergisi*'ni ve Can Yayınları'nı yönetti. Şimdilerde *Cumhuriyet* gazetesinin kültür editörü.

Mario Vargas Llosa - Carlos Fuentes

Edebiyata Övgü

Notos Kitap 099
Eleştiri-Deneme 003
© Mario Vargas Llosa, "Why Literature?", 2001
Agencia Literaria Carmen Balcells S.A.
© Carlos Fuentes, "In Praise of The Novel", 2005
Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Brandt&Hochman Literary Agents
© Mario Vargas Llosa, "In Praise of Reading and Fiction", The Nobel Foundation 2010, İspanyolcadan çeviren Edith Grossman

Birinci Basım
Mayıs 2014

ISBN 978-605-5904-85-2

Sertifika 16343

Fotoğraflar
Sara Facio

Editör
Semih Gümüş

Notos Kitap Yayınevi
İnönü Caddesi, Dümen Sokak, 7/7
Gümüşsuyu, Beyoğlu 34427 İstanbul
0212 243 49 07
www.notoskitap.com
facebook.com/NotosKitap
twitter.com/NotosKitap

Baskı ve Cilt
Pasifik Ofset
Cihangir Mahallesi, Güvercin Caddesi No: 3
Baha İş Merkezi, A Blok
Avcılar İstanbul
0212 412 17 77
Sertifika 12027

Mario Vargas Llosa
Carlos Fuentes
Edebiyata Övgü

Deneme

TÜRKÇESİ
Celâl Üster

NOTOS KİTAP

İçindekiler

9 Sunu, Celâl Üster

15 Mario Vargas Llosa, Neden Edebiyat?
35 Carlos Fuentes, Romana Övgü
49 Mario Vargas Llosa, Okumaya ve Kurmacaya Övgü

SUNU

Celâl Üster

Edebiyata Övgü adını yakıştırdığım bu kitap, Türkiyeli okurun da iyi tanıdığı iki Latin Amerikalı yazarın, Mario Vargas Llosa ile Carlos Fuentes'in aklından çıkma üç metinden oluşuyor.

"Neden Edebiyat?", Vargas Llosa'nın, 2001 yazında, ABD'nin saygın *The New Republic* (*TNR*) dergisinde yayımlanmış bir yazısı. *TNR*, 1914'ten bu yana aralıksız yayımlanan ve özellikle siyaset ve sanat üstüne yazılarıyla önemsenen bir dergi. Uzun yıllar haftalık olarak çıkmış, son zamanlarda yılda yirmi kez yayımlanıyor ve elli bin kadar okuru var. Bir zamanlar Thomas Mann, George Orwell, Virginia Woolf gibi yazarların da katkıda bulunduğu bir dergi. Daha sonraları Philip Roth da yazmış.

"Neden Edebiyat?"ta, edebiyatın, kurmacanın gerçekdışılıkları ve "yalanlar"ının, yalnızca toplumsal gerçekliği değil, belki daha da çok, insanın en gizli, diplerde yatan gerçekliklerini nasıl açığa vurduğunu açıklamaya çalışıyor Llosa.

Yalnız bunu mu? Edebiyatın, yazgılarına boyun eğen, yaşadıkları yaşamdan hoşnut olan insanlara hiçbir şey söylemediğini, ama asi ruhları beslediğini de açıklamaya yöneliyor.

Kent ve Köpekler, *Palomino Molero'yu Kim Öldürdü*, *Julia Teyze*, *Teke Şenliği*, *Yeşil Ev*, *Üveyanneye Övgü*, *Masalcı* gibi yapıtlarıyla tanıdığımız Llosa, edebiyatın özgür dünyasını önümüze sererken bizi, La Mancha kırlarında kemik torbası Rosinante ve şaşkın Şövalye'yle at sürmeye, Kaptan Ahab'la bir balinanın sırtın-

da denizlere açılmaya, Emma Bovary ile arsenik içmeye, Gregor Samsa'yla böceğe dönüşmeye çağırıyor...

Vargas Llosa, edebiyatsız bir dünyanın ortaya çıkarabileceği insanlık portresini betimliyor:

"Uygarlıktan nasibini almamış, barbarlığın baskın çıktığı, duyarlıktan yoksun, söz fukarası, cehaletin kol gezdiği, salt içgüdüleriyle davranan, tutkuyu ve sevmeyi bilmeyen bu edebiyatsız dünyanın, burada resmetmeye çalıştığım bu karabasanın başlıca özellikleri, insanlığın güç ve iktidarla uzlaşması ve ona boyun eğmesi olurdu.

Yalnızca var olma savaşımı, bilinmeyenin verdiği korku ve bedensel gereksinimlerin karşılanmasından oluşan bu yaşamın gündelik uygulamalarını temel içgüdüler belirlerdi.

Böyle bir dünyada ruha yer olmazdı. Dahası, böylè bir dünya, yaşamın katlanılmaz tekdüzeliğiyle de kalmaz, insan yaşamının başka türlü olamayacağı, hep böyle kalacağı, bunu hiç kimsenin ve hiçbir şeyin değiştiremeyeceği duygusundan kaynaklanan kopkoyu bir karamsarlığın boyunduruğuna girerdi..."

Edebiyat, olmasa da olur bir eğlencelik midir, yoksa zihnin en önemli ve en gerekli uğraşlarından biri olarak, modern ve demokratik bir toplumun yurttaşlarının, özgür bireylerden meydana gelen bir toplumun oluşumu için onsuz edilemez bir etkinlik midir? Bu sorunun yanıtının aranışının, yalnızca Vargas Llosa'nın "Edebiyat Nedir?" başlıklı yazısının değil, derlediğim bu küçük kitabın tümünün özünü oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

"Romana Övgü" ise, Carlos Fuentes'in, 2005 Eylülü'nde düzenlenen Berlin Uluslararası Edebiyat Şenliği'nde yaptığı açılış konuşmasının metni.

Aura, *Artemio Cruz'un Ölümü*, *Deri Değiştirmek*, *Terra Nostra*, *Körlerin Şarkısı*, *Yanık Sular*, *Laura Diaz'lı Yıllar* gibi yapıtlarıyla ülkemiz okurunun da yakından tanıdığı Meksikalı yazar ve eleştirmen Carlos Fuentes, bu konuşmasında, 2005'te yayımlanışının 400. yılı kutlanan *Don Quijote* romanından yola çıkarak edebiyatın, ama özellikle de romanın günümüz dünyasında taşıdığı anlamı, yüklendiği işlevi açıklıyor.

Fuentes, Cervantes'in 1605'te yayımlanmış olan *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*'sine, tüm eskimiş anlatı türlerini yerle bir ederek modern romanın, yalnız modern romanın mı, belki tüm bir çağdaş edebiyatın önünü açan bu ölümsüz yapıta odaklanıyor ilkin.

Cervantes'in, erken İspanyol Rönesansı'nın yol gösterici ışığı, Rotterdamlı Erasmus'un geleneğinde; çok geçmeden Karşı-Reformun soğuk dogmacı rüzgârları tarafından söndürülen bu ışıkta; Erasmus'un Engizisyon tarafından yasaklanmış yapıtlarında; bu yasak felsefede demlendiğini söylüyor:

"... Erasmus, yalnızca İnancın dogmalarını değil, Aklın dogmalarını da yadsıyarak İnanç ile Akıl arasında bir uzlaşma aramıştı. Dolayısıyla, İspanyol Erasmusçularının tilmizi olan Cervantes düşünsel bağlılığını gizlemek zorundaydı. *Deliliğe Övgü*, tüm gerçeklerin kuşkulu olduğu, her şeyin bir belirsizlik denizinde yüzdüğü Erasmus'vari bir evrende dolaşan Don Quijote'nin övgüsüdür; böylece modern roman doğum hakkını kazanır."

Fuentes, giderek, bizi roman sanatının başyapıtlarının sayfaları arasında yolculuğa çıkararak, evrensel roman kahramanlarının yaşadığı serüvenlere yelken açmamızı sağlayarak, edebiyatın, kurmacanın, romanın aslında ne yaptığını açımlamaya çalışıyor.

Kitabımızdaki üçüncü ve son yazı, "Okumaya ve Kurmacaya Övgü", 2010 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne değer görülen Vargas Llosa'nın Stockholm'deki ödül töreninde yaptığı konuşmanın tam metni.

Llosa, gençliğinde edebiyat dünyasına adım atışının, zamanla yazmadan edemeyişinin kısa bir öyküsünü dile getirdikten sonra, kurmacanın, uygarlığın varlığını sürdürebilmesi, içimizde insanın en iyi yanlarının uyandırılabilmesi ve korunabilmesi için; yalıtılmışlığın yabanıllığına geri dönmememiz ve yaşamın pek çok şeyi derinliğine görebilen ama o şeyleri nelerin çevrelediğini, öncelediğini ve sürdürdüğünü göz ardı eden uzmanların yararcılığına indirgenmemesi için; bize hizmet etsinler diye icat ettiğimiz makinelerin uşakları ve köleleri olup çıkmamamız için bir gereklilik olduğunu vurguluyor.

Edebiyatsız bir dünyanın, tutkulardan, ülkülerden ya da başkaldırıdan yoksun bir dünya olacağını; insanı gerçekten insan yapan şeyden, kendi olmaktan sıyrılıp düşlerimizin hamuruyla yoğrulmuş bir başkasına, başkalarına dönüşme gücünden yoksun kılınmış bir otomatlar dünyası olacağını yine edebiyatın kendine özgü diliyle gözler önüne seriyor:

"... edebiyatın kurmacaları insan yaşantılarını çoğaltarak, uyuşukluğa kapılmamızı, kendi kendimizi tüketmemizi, teslimiyet bayrağını çekmemizi önlemiştir. Edebiyat olmasaydı, şu yaşadığımız yaşamda hiçbir şey o kurmacaların yalanları kadar tedirginlik katamaz, düşgücümüzü ve isteklerimizi kışkırtamaz, böylece gerçek yaşamın bize hiçbir zaman vermeyeceği büyük serüvenlerin, yüce tutkuların kahramanları olmamızı sağlayamazdı.

Edebiyatın yalanları, özlemler yüklenerek dönüşen biz okurlar aracılığıyla, sıradan, bayağı gerçekliği sürekli sorgulayan kurmacanın yalanı aracılığıyla gerçek olur.

Edebiyat, bize sahip olmadığımız şeylere sahip olabilme, kendimizi pagan tanrıları gibi aynı anda hem ölümlü, hem de ölümsüz hissettiğimiz o olanaksız varoluşa erişebilme umudunu sunduğunda, ruhlarımıza uzlaşmazlık ve isyan kattığında, insan ilişkilerindeki şiddetin azalmasına katkıda bulunan tüm kahramanca eylemlerin ardında yatan bütün bu şeyleri kattığında, bir büyü gerçekleşir.

İşte bu yüzden, hayal etmeye, okumaya ve yazmaya devam etmeliyiz; ölümlülüğümüzün ağırlığını hafifletmenin, zamanın aşındırmasını alt etmenin ve olanaksızı olası kılmanın bugüne kadar bulduğumuz en etkili yolu budur."

Bu üç metni farklı zamanlarda çevirerek değişik dergilerde yayımlamıştım. Belli ki, edebiyat, roman ya da kurmaca konusunda, bana da çok yakın düşen ortak bir yaklaşımı yansıtıyorlardı.

Neydi bu ortak yaklaşım, diye soracak olursanız...

Ernst Fischer, Cevat Çapan'ın dilimize kazandırdığı *Sanatın Gerekliliği* adlı kitabında, Jean Cocteau'nun bir sözünü aktarıyordu. "Onsuz edilemeyen bir şeydir şiir, ama neden onsuz edilemez

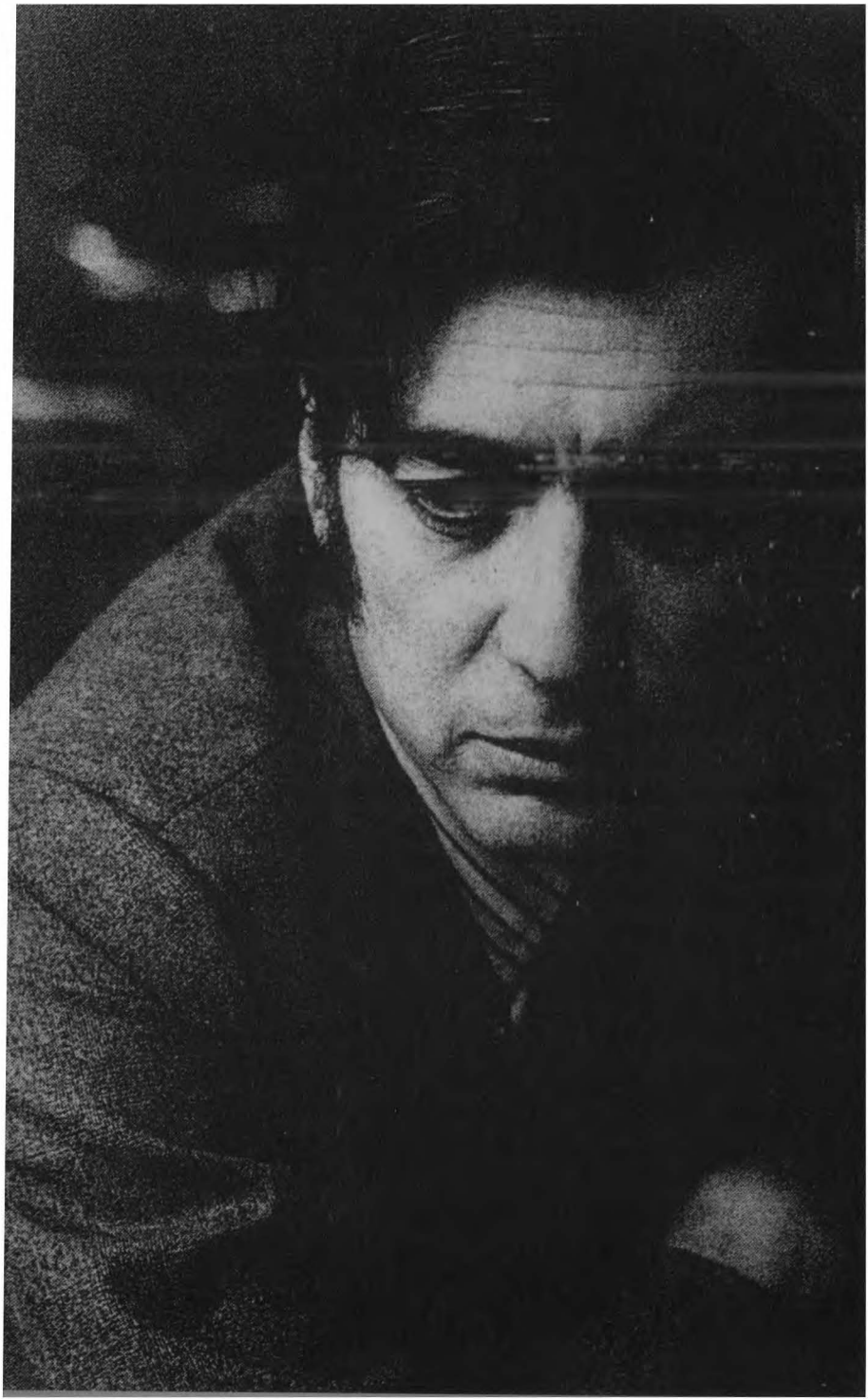
bir bilsem," demişti Cocteau. Kanımca, burada "şiir" sözcüğünün yerine "edebiyat"ı da koysak bir şey değişmez: "Onsuz edilemeyen bir şeydir edebiyat, ama neden onsuz edilemez bir bilsem."

Fuentes ve Llosa'nın da, bu kitaba aldığım metinlerde, o "bir bilsem"in yanıtı ya da yanıtlarını aradıkları söylenebilir. Ama belki de, yanıtları ararken soruları çoğaltıyor bu iki usta. Roland Barthes'ın, "Edebiyat, soru eksi yanıttır," dediğini anımsarsak, bence soruları çoğaltmakta bir sakınca yok; hele, günümüzde "yanıt verenler"den geçilmediğini düşünürsek...

Mayıs 2014

NEDEN EDEBİYAT?

Mario Vargas Llosa

Kitap fuarlarında ya da kitabevlerinde sık sık başıma gelmiştir: Efendiden bir adam yanıma yaklaşıp imza ister. Ya karısı içindir ya kızı ya da annesi. "Kitap okumayı çok sever," der, "edebiyata bayılır." Ben de hemen soranım: "Ya siz? Siz kitap okumaktan hoşlanmaz mısınız?" Yanıt çoğu zaman aynıdır: "Hoşlanmaz olur muyum, ama başımı kaşıyacak vaktim yok." Bu açıklamayı kimbilir kaç kez işitmişimdir. Böyle binlercesinin yapacak o kadar çok önemli işi, hayatta o kadar çok yükümlülük ve sorumluluğu vardır ki, değerli vakitlerini saatlerce roman ya da şiir okuyarak harcayamazlar. Bu yaygın anlayışa göre, edebiyat her zaman onsuz edilebilir bir şeydir; edebiyatın, duyarlığımızı ve görgümüzü artıran yüce ve yararlı bir uğraş olduğundan kuşku yoktur, ama ancak boş vakti olan insanların göze alabileceği bir eğlence, takıp takıştırabileceği bir süstür bu. Spor yapmak, sinemaya gitmek, briç ya da satranç oynamak gibi bir şeydir; hayat kavgasının vazgeçilmez görev ve ödevlerine "öncelik tanımak" gerektiğinde, edebiyat hiç duraksamasız gözden çıkarılabilir.

Öyle görünüyor ki, edebiyat giderek daha çok kadın işi olmuştur. Kitabevlerinde, yazarların verdiği konferanslar ya da okuma günlerinde, dahası üniversitelerin beşeri bilimlere ayrılmış bölümlerinde, kadınların sayısı erkeklerden çok daha fazladır. Bu olgu genellikle şöyle açıklanıyor: Orta sınıftan kadınlar, erkekler kadar çalışmadıkları için daha çok kitap okuyorlar: Ayrıca kadınların çoğu, düşlemlere ve düşlere zaman ayırmayı, erkeklerden daha kolay haklı görebilir. Kadınlarla erkekleri katı sınıflamalara ayıran, kadının ve erkeğin birbi-

rinden farklı erdem ve kusurları olduğu görüşünden yola çıkan açıklamalardan hiçbir zaman hoşlanmamışımdır; ne var ki, edebiyat okurlarının sayısının her geçen gün azaldığı ve kalan okurlar arasında da kadınların ağır bastığı açıktır.

Bu, her yerde böyle. Sözgelimi, İspanya Yazarlar Birliği'nin İspanya'da kısa bir süre önce yaptığı bir araştırma, ülke nüfusunun yarısının bugüne kadar tek bir kitap okumamış olduğunu ortaya koydu. Araştırma, ayrıca, kitap okuyan azınlık içinde, kitap okuduğunu söyleyen kadınların sayısının erkeklerden yüzde 6,2 daha fazla olduğunu gösterdi; üstelik, bu fark gittikçe açılacak gibi görünüyor. Bu kadınlar için seviniyorum, ama bu erkeklere ve kitap okuyabilecekken okumamaya karar vermiş olan milyonlarca insana acıyorum.

Onlara acımamın nedeni, yalnızca kaçırdıkları keyfin ayırdında olmamaları değil, aynı zamanda, edebiyatsız bir toplumun ya da edebiyatın –gizli bir günah gibi– toplumsal ve özel hayatın varoşlarına sürüldüğü ve bağnaz bir tarikata benzer bir şeye dönüştürüldüğü bir toplumun, ruhsal bakımdan yabanıllaşmaya, dahası özgürlüğünü tehlikeye düşürmeye yazgılı bir toplum olduğuna inanmam. Edebiyatı olmasa da olur bir eğlencelik gibi gören anlayışa karşı ve edebiyatı, zihnin en önemli ve en gerekli uğraşlarından biri olarak, modern ve demokratik bir toplumun yurttaşlarının, özgür bireylerden meydana gelen bir toplumun oluşumu için onsuz edilemez bir etkinlik olarak gören anlayıştan yana birkaç görüş sunmak istiyorum.

≈

Bilim ve teknolojinin olağanüstü gelişmesi, böylece bilginin sayısız parça ve bölümlere ayrılması sonucunda, bilginin uzmanlaştığı bir dönemde yaşıyoruz. Bu kültürel eğilim, önümüzdeki yıllarda iyice belirginlik kazanacak. Uzmanlaşma,

kuşkusuz, birçok yarar getirir. Daha derin araştırmaların ve daha büyük deneylerin yapılmasını sağlar, ilerlemenin çarkıdır. Ama olumsuz sonuçları da vardır, çünkü insanların bir arada var olmalarını, birbirleriyle iletişim kurmalarını, bir dayanışma duygusu içinde bulunmalarını olanaklı kılan ortak düşünsel ve kültürel özellikleri yok eder. Uzmanlaşma, toplumsal anlayışın yok olmasına, insanların teknisyenler ve uzmanlar gettolarına bölünmelerine yol açar. Edinilen bilgiler gittikçe daha kendine özgü ve bölmeli bir duruma geldikçe, bilginin uzmanlaşması, özelleşmiş dilleri ve giderek daha fazla gizli şifreyi gerektirir. Eskilerin, yapraklara bakıp ağacı görememek, ağaçlara bakıp ormanı görememek dedikleri, aslında bu ayrıntıcılığa ve bölünmeye karşı bir uyarıdır. Ormanın varlığının ayırdında olmak, toplumu birbirine bağlayan genellik duygusunu, aidiyet duygusunu yaratır ve toplumun sayısız tekbenci özelliğe parçalanmasını önler. Ulusların ve bireylerin tekbenciliği, nefretlere, savaşlara, dahası soykırımlara yol açan paranoya ve sabuklamalara, gerçekliğin çarpıtılmasına neden olur.

Günümüzde, uzmanlaşmaya ve uzmanlaşmanın çapraşıklıklarına yol açmış olan bilginin sonsuz zenginliği ve bilginin evrim hızı yüzünden, bilim ve teknoloji bütünleştirici bir rol oynayamaz. Ama edebiyat, meslekleri, hayattaki amaçları, coğrafi ve kültürel konumları ve kişisel durumları ne kadar farklı olursa olsun, insanların kendilerini tanıyabildikleri ve birbirleriyle konuşabildikleri insan yaşantısının ortak paydalarından biridir. Edebiyat, bireylerin, hayatlarının tüm özellikleri içinde, tarihi aşmalarını sağlamıştır; Cervantes, Shakespeare, Dante ve Tolstoy'un okurları olarak, zamanı ve mekânı aşarak birbirimizi tanırız ve kendimizi aynı türün üyeleri olarak duyumsarız: Çünkü bu yazarların yapıtlarını okurken, insanlar olarak neyi paylaştığımızı, bizi birbirimizden ayıran engin farklılıkların ötesinde hepimizde ortak olanı öğreniriz. Bütün uluslar-

dan insanlar temelde eşittir, onların arasına ayırımcılık, korku ve sömürü tohumlarını eken yalnızca adaletsizliktir: İnsanları, önyargının, ırkçılığın, dinsel ya da siyasal bağnazlığın ve kendi dışındaki her şeyi dışlayan milliyetçiliğin aptallıklarına karşı, tüm büyük edebiyat yapıtlarında karşımıza çıkan bu hakikatten daha iyi hiçbir şey koruyamaz.

Etnik ve kültürel farklılıklarda insanlık mirasının zenginliğini görmeyi ve bu farklılıkları insanlığın çok yönlü yaratıcılığının belirtisi olarak değerlendirmeyi, edebiyattan daha iyi hiçbir şey öğretemez. İyi edebiyat yapıtlarını okurken hiç kuşkusuz, büyük bir keyif alırız, ama aynı zamanda, insan bütünlüğümüz ve insanca kusurlarımız içinde, yaptığımız işler, düşlerimiz ve karabasanlarımızla, bir başımıza ve bizi başkalarına bağlayan ilişkiler içinde, toplumdaki imgemizde ve bilincimizin gizli kovuklarında ne olduğumuzu ve nasıl olduğumuzu öğreniriz.

≈

Isaiah Berlin'in deyişiyle, bu çelişkili doğruların karmaşık toplamı, insanlık durumunun özünü oluşturur. Günümüz dünyasında, insana ilişkin bu bütünlüklü ve canlı bilgi ancak edebiyatta bulunabilir. Beşeri bilimlerin öteki dalları, felsefe, tarih ve toplumsal bilimler bile bu bütünleyici görüş açıklığını, bu evrenselleştirici söylemi sağlayamamıştır. Beşeri bilimler de, düşünceleri ve söz dağarları sıradan insanların çok uzağına düşen parçalanmış ve teknik bölümlerde gittikçe daha kopuk bir niteliğe bürünerek, bilginin kanserli bölümlerine ve altbölümlerine gömülmüştür. Kimi eleştirmen ve kuramcılara kalsa, edebiyatı bile bilime dönüştürürler. Ama bu hiçbir zaman olmayacak; çünkü edebiyat, varlığını, yaşantının yalnızca tek bir alanını araştırmaya borçlu değildir. Parçalanıp bölüm-

lere ayrıldığında ya da kalıplaşmış ana çizgilere ve basmakalıp açıklamalara indirgendiğinde ortadan kalkacak olan insan yaşamını düşgücü aracılığıyla zenginleştirerek var olur edebiyat. Proust, "En sonunda aydınlığa, gün ışığına kavuşmuş gerçek yaşam, tastamam yaşanmış biricik yaşam edebiyattır," derken bunu söylemek istemiştir. Bana kalırsa, Proust'un bu sözlerinde hiç abartı yoktur; bu sözler, Proust'un yalnızca yazarlık uğraşına duyduğu aşktan da kaynaklanmamaktadır. Proust burada belirli bir önermede bulunmakta; edebiyatın, yaşamın daha iyi anlaşılmasını ve daha iyi yaşanmasını sağladığını, yaşamı daha tastamam yaşamanın, onu başkalarıyla birlikte yaşamayı ve paylaşmayı gerektirdiğini söylemek istemektedir.

Edebiyatın insanlar arasında kurduğu kardeşlik bağı, onların diyaloğa girmelerini, ortak bir köken ve ortak bir ereğin bilincine varmalarını sağlayarak tüm zaman engellerini aşar. Edebiyat, bizi geçmişe taşır ve bize erişmiş olan o metinlerde, şimdi bize keyifler yaşatan, düşler kurdurtan o metinlerde bir zamanlar keyifler yaşamış ve düşler kurmuş insanlara bağlar bizi. Zamanın ve mekânın ötesinde, ortaklaşa insan yaşantısının bir parçası olduğunu duyumsamak, kültürün en büyük utkusudur; bu duygunun her kuşakta yenilenerek sürmesine, hiçbir şey edebiyattan daha çok katkıda bulunamaz.

≈

"Edebiyat ne işe yarar?" sorusu, Borges'i her zaman tedirgin etmiştir. Bu soruyu aptalca bulan Borges, "Kanaryanın ötüşü ya da çok güzel bir günbatımı ne işe yarar diye sormak kimin aklına gelir!" diye yanıt vermiştir. Böylesine güzel şeyler varsa, bu güzel şeyler yaşamı bir an için de olsa daha az çirkin ve daha az hüzünlü kılabiliyorsa, bunlara yararcı doğrulamalar aramanın ne gereği vardır? Ama yine de "Edebiyat ne işe yarar?" sorusu

fena bir soru değildir aslında. Çünkü romanı ve şiiri yaratan rastlantı ya da doğa değildir ki, romanlar ve şiirler, bir kuşun şakımasıyla ya da batmakta olan güneşin görünümüyle aynı şey olsun. Romanları ve şiirleri insanlar yaratmıştır, dolayısıyla nasıl ve neden doğduklarını, amaçlarının ne olduğunu ve neden bu kadar kalıcı olduklarını sormakta bir sakınca yoktur.

Edebiyat yapıtları, yazarın bilincinin mahremiyetinde; altbilincin, yazarın çevresindeki dünyaya duyarlılığı ile duygulanımlarının birleşik gücünün izdüşümünde, belli belirsiz hayaletler olarak doğarlar; şair ya da yazar, sözcüklerle boğuşarak bütün bu şeylere, yavaş yavaş biçim, beden, devinim, ritim, uyum ve hayat verir. Hiç kuşkusuz, yapay bir hayat, düşlenmiş bir hayat, dil ile oluşturulmuş bir hayattır bu, ama yine de kimileri sık sık, kimileri arada sırada da olsa insanlar bu yapay hayatı arar, çünkü gerçek hayat onlara yetmez, onlara istediklerini sunmakta yetersiz kalır. Edebiyatın varlığı, tek bir bireyin yapıtıyla başlamaz. Edebiyat, ancak, o yapıt başkalarınca edinildiği, toplumsal yaşamın bir parçası durumuna geldiği, okunarak paylaşılan bir yaşantıya dönüştüğü zaman var olur.

Edebiyatın ilk yararlı etkilerinden biri, dil düzeyinde gerçekleşir. Yazılı bir edebiyatı olmayan bir topluluk, başlıca iletişim aracı olan sözcüğü edebiyat metinleriyle geliştirmiş ve yetkinleştirmiş bir topluluk kadar şaşmazlıkla, ayırtı zenginliği ve açıklıkla dile getiremez kendini. Okumayan, edebiyata el sürmemiş bir insanlık, kaba ve ilkel dili yüzünden ürkütücü iletişim sorunları yaşayan bir sağır-dilsizler topluluğuna, sözcük oluşturma yetisinden tümüyle yoksun bir topluluğa döner. Aynı şey bireyler için de geçerlidir. Hiç okumayan, az okuyan ya da yalnızca süprüntü okuyan bir insan engelli bir insandır: Çok konuşabilir ama az şey söyler, çünkü söz dağarı kendi kendini dile getirmeye yeterli değildir.

Yalnızca sözsel bir sınırlılık değildir bu. Aynı zamanda zi-

hinde ve düşgücünde bir sınırlılığı da gösterir. Düşünce yoksulluğudur, çünkü içinde bulunduğumuz durumun gizlerini kavramamızı olanaklı kılan düşünceler ve kavramlar, sözcüklerden bağımsız bir biçimde var olmaz. Düzgün konuşmayı – ve enine boyuna düşünerek özenli, incelikli konuşmayı– iyi edebiyattan, yalnızca iyi edebiyattan öğreniriz; insanların iletişim kurmak için gerek duydukları dilde ustalaşmada, hiçbir disiplin, hiçbir sanat dalı edebiyatın yerini tutamaz. İyi konuşmak, dili zengin ve çok yönlü bir biçimde kullanabilmek, iletmek istediğimiz her düşünce ve duygulanımın uygun karşılığını bulabilmek için, düşünmeye, öğretmeye, öğrenmeye, söyleşmeye ve aynı zamanda düşler ve düşlemler kurmaya, duyumsamaya daha iyi hazırlıklı olmak gerekir. Sözcükler, tüm eylemlerimizde, dille uzak yakın bir ilgisi yokmuş gibi görünen eylemlerimizde bile içten içe yankılanır. Dil, edebiyat aracılığıyla evrilip gelişerek inceliklerin ve üslubun yüksek düzeylerine eriştikçe, insanların keyif alma olasılığını artırmıştır.

Edebiyat, aşkın, tutkunun ve cinselliğin sanatsal yaratı niteliği edinmesine bile katkıda bulunmuştur. Edebiyat olmasaydı erotizm olmazdı. Aşk ve haz, daha yoksul olur, duyarlık ve incelikten yoksun kalır, edebiyattaki düşlemlerin sunduğu yoğunluğa erişemezdi. Garcilaso, Petrarca, Góngora ya da Baudelaire okumuş bir çiftin, hazzın değerini bilme ve hazzı yaşama konusunda, televizyondaki bayağı dizilerin aptala çevirdiği cahil insanlardan daha ileri olduklarını söylemek abartı sayılmamalıdır. Okuması yazması olmayan bir dünyada, aşk ve cinsel istek, hayvanların doyumunu sağlayan şeylerden farksız olur, temel içgüdülerin kabaca gerçekleştirilmesinden öteye gidemezdi.

İnsanlara, dilin içerdiği olağanüstü zengin olanakları güvenle ve beceriyle kullanmayı öğretme işinde, görsel-işitsel medya da edebiyatın yerini tutacak donanımda değildir. Tam tersine, görsel-işitsel medya, kendisinin anadili olan görüntü-

lere ağırlık vererek sözcükleri ikincil düzeye düşürmeye; dili, yazılı boyutunun çok uzağında, sözel anlatımla sınırlandırmaya yatkındır. Bir filmi ya da bir televizyon izlencesini "edebi" diye tanımlamak, sıkıcı olduğunu söylemenin kibarcasıdır. Bu nedenle, radyo ya da televizyondaki edebiyat izlenceleri halka pek çekici gelmez. Bilebildiğim kadarıyla, bu kurala uymayan tek örnek, Fransa'da Bernard Pivot'nun "Apostrophes" adlı izlencesiydi. Bu da, edebiyatın, dil konusunda tam bir bilgi ve ustalığa ulaşmak için vazgeçilmez olmakla kalmadığını; aynı zamanda edebiyatın yazgısının ayrılmaz biçimde kitabın yazgısına, birçoklarınca artık modası geçmiş diye nitelenen o sanayi ürününün yazgısına bağlandığını düşündürüyor bana.

≈

Buradan, Bill Gates'e geleceğim. Bir süre önce Madrid'e gelen ve Microsoft'la ortak bir işe girişmiş olan İspanya Kraliyet Akademisi'ni ziyaret eden Gates, "ñ" harfinin bilgisayar yazılımından hiçbir zaman çıkarılmayacağı konusunda Akademi üyelerine güvence verdi. Gates'in bu sözü, beş anakarada İspanyolca konuşan dört yüz milyon insana rahat bir soluk aldırdı, çünkü böylesine vazgeçilmez bir harfin siber-alandan çıkarılması çok büyük sorunlara yol açacaktı. Gates, Akademi'den ayrılırken düzenlediği basın toplantısında, en büyük amacını ölmeden gerçekleştireceğini umduğunu açıkladı. Bu amaç, kâğıda ve sonra da kitaplara son vermekti.

Gates'e bakılırsa, kitaplar tarih sürçmesine uğramış nesnelerdi. Bilgisayar ekranları, bugüne dek yerine getirdiği tüm işlevleriyle kâğıdın yerini tutabilirdi. Bilgisayarlar, daha az sıkıntı vermelerinin yanı sıra daha az yer tutmakta ve daha kolay taşınabilmekteydi; ayrıca, haberlerin ve edebiyatın bu elektronik medyayla iletilip aktarılması, çevre açısından da yararlı

olacak, ormanların yok edilişine son verecek, böylece kâğıt sanayinin yol açtığı bir bela ortadan kalkacaktı, insanlar okumayı sürdürecek ama bilgisayar ekranlarında okuyacaklardı, bunun sonucunda da çevrede daha fazla klorofil olacaktı.

Ben Gates'in basın toplantısında bulunmadım. Bu ayrıntıları gazetelerden öğrendim. Ama orada olsaydım, beni ve meslektaşlarımı, kitap yazarlarını hiç utanmadan işsizler arasına gönderme niyetinde olduğunu açıkladığı için Gates'i yuhalar, ortaya attığı görüşlere gözümü kırpmadan karşı çıkardım. Bilgisayar ekranı, gerçekten de bütün yönleriyle kitabın yerini tutabilir mi? Doğrusu, o kadar emin değilim. İnternet gibi yeni teknolojilerin iletişim ve bilginin paylaşılması gibi alanlarda gerçekleştirdiği büyük devrimin bütünüyle farkındayım, internetin çalışmamda bana sonsuz yararlar sağladığını açıkça söylemekten çekinmiyorum, ama bu olağanüstü kolaylıklara duyduğum gönül borcundan dolayı da, elektronik ekranın kâğıdın yerini ya da bilgisayarda okumanın edebiyat yapıtlarını okumanın yerini tutabileceğine inanacak değilim. Kitap okumanın mahremiyetinde, zihinsel yoğunluğunda ve ruhsal yalıtımında düşlerden ve sözcüklerden aldığımız hazzı bilgisayar ekranında da alabileceğimizi kabul edemem.

Bu, belki de, pratiksizlikten ve edebiyatı çok uzun zamandır kitaplar ve kâğıtlarla bir tutmaktan kaynaklanan bir önyargıdır. Ama dünyada olup biteni öğrenmek için internette gezinmekten hoşlansam bile, Góngora'nın bir şiirini, Onetti'nin bir romanını ya da Paz'ın bir denemesini ekranda okumaya kalkışmam, çünkü böyle bir okumanın etkisinin aynı olmayacağından kuşkum yok. Gerçi kanıtlayamayabilirim, ama kitabın ortadan kalkmasıyla birlikte edebiyatın çok ağır bir darbe, ölümcül bir darbe alabileceği kanısındayım. Kuşkusuz, "edebiyat" terimi ortadan kalkmayacaktır. Ama bayağı televizyon dizileri Sophokles ve Shakespeare'in tragedyalarına ne kadar

uzaksa, "edebiyat" teriminin de bugün edebiyat dediğimiz şeye o kadar uzak bir metin türünü belirtmek için kullanılacağı nerdeyse kesindir.

≈

Edebiyatın, ulusların yaşamında önemli bir yeri olduğunu düşünmemiz için bir neden daha var. Tarihsel değişimin gerçek çarkı ve özgürlüğün en iyi koruyucusu olan eleştirel düşünce, edebiyat olmadan, onulmaz bir yara alacaktır. Çünkü nitelikli edebiyat yapıtlarının tümü de köktencidir ve içinde yaşadığımız dünyayla ilgili köktenci sorular atarlar ortaya. Büyük edebiyat metinlerinin tümünde, çoğu zaman yazarlarının böyle bir niyeti olmaksızın, bir ayartıcılık vardır.

Edebiyat, yazgılarına boyun eğen, yaşadıkları yaşamdan hoşnut olan insanlara hiçbir şey söylemez. Edebiyat, asi ruhu besler, uzlaşmazlık yayar; hayatta çok fazla şeyi ya da çok az şeyi olanların sığınağıdır. İnsan, mutsuz olmamak ve bütünlenmek için edebiyata sığınır. La Mancha kırlarında kemik torbası Rosinante ve şaşkın Şövalye'yle birlikte at sürmek, Kaptan Ahab'la birlikte bir balinanın sırtında denizlere açılmak, Emma Bovary ile birlikte arsenik içmek, Gregor Samsa'yla birlikte böceğe dönüşmek: Bütün bunlar, kendimizi bu haktanımaz hayatın, benliğimizi saran birçok özlemi dindirebilmek için birçok farklı insan olmak istememize karşın bizi hep aynı insan olmaya zorlayan hayatın yanlışlarından ve dayatmalarından arınmak amacıyla icat ettiğimiz yollardır.

Edebiyat, bu can alıcı doyumsuzluğu yalnızca geçici olarak dindirir, ama bu mucizevi anda, hayatın bu geçici askıya alınışında, edebi yanılsama bizi alıp tarihin dışına taşır, bizi zaman dışı bir ülkenin yurttaşlarına dönüştürür ve böylece ölümsüzleştirir. Sıradan hayatın dayatılmış tekdüzeliğinde olduğumuz-

dan daha güçlü, daha zengin, daha karmaşık, daha mutlu ve daha duru oluruz. Kitabı kapayıp edebiyatın yanılsamasından çıktığımızda gerçek hayata döner, onu az önce ayrıldığımız o güzelim ülkeyle karşılaştırır ve büyük bir düşkırıklığına uğrarız! Ama aynı zamanda müthiş bir şeyin de farkına varırız: Romandaki düşlemsel hayat, kendimizdeyken yaşadığımız hayattan, içinde bulunduğumuz durumun sınırları ve sıkıcılığı tarafından koşullandırılan bir hayattan daha iyidir, daha güzel, daha renkli, daha kapsamlı ve daha yetkindir. Dolayısıyla, iyi edebiyat, gerçek edebiyat, her zaman yıkıcı, boyun eğmez ve asidir: Var olana bir meydan okumadır.

Savaş ve Barış'ı ya da *Kayıp Zaman'ın İzinde*'yi okuduktan sonra, saçmasapan ayrıntılardan, ortalıkta kol gezen ve düşlerimizi adım başı yerle bir eden sınırlamalar ve yasaklamalardan oluşan dünyamıza geri döndüğümüzde, aldatılmışlık duygusuna kapılmaz mıyız? Kültürün sürekliliğini sağlaması ve dili zenginleştirmesinin de ötesinde, edebiyatın, insanlığın ilerlemesine en büyük katkısı, belki de, (çoğu zaman ayırdında olmadan) bu dünyanın düzeninin bozuk olduğunu; bunun tersini ileri sürenlerin, güçlülerle talihlilerin yalan söylediklerini; dünyanın düzeltilebileceğini, düşgücümüzün ve dilimizin yaratabileceği dünyalara daha yakın kılınabileceğini bize anımsatmasıdır. Yaşadığımız dünyayı durmadan incelemek, gittikçe daha olanaksız bir görev olup çıksa da, özgür ve demokratik bir toplum, yaşadığımız dünyayı yaşamak istediğimiz dünyaya daha yakın kılmaya çalışmak gerekliğinin bilincinde olan, sorumlu ve eleştirici yurttaşlardan oluşur. Ve yaşamın doyumsuzluğunu kışkırtmanın; yönetenlerin yönlendiremeyeceği, sürekli bir ruhsal devingenlik ve canlı bir düşgücüyle donatılmış, eleştirici, bağımsız yurttaşlar oluşturmanın, iyi edebiyat okumaktan daha iyi bir yolu yoktur.

Yine de, okurun bilincini dünyanın kusurlarına karşı du-

yarlı kıldığı için edebiyatı ayartıcı diye nitelemek, sansür uygulayan kiliseler ve hükümetlerin sandığı gibi, edebiyat metinlerinin doğrudan toplumsal ayaklanmalara yol açacağı ya da devrimleri hızlandıracağı anlamına gelmez. Bir şiirin, bir oyunun ya da bir romanın toplumsal ve siyasal etkileri önceden kestirilemez, çünkü şiir, oyun ya da roman ortaklaşa yaratılmaz ya da ortaklaşa yaşanmaz. Yazdıklarından ya da okuduklarından çok farklı sonuçlar çıkaran bireyler tarafından yaratılır ve okunurlar. Bu nedenle, şaşmaz kalıplar belirlemek zor, dahası olanaksızdır. Üstelik, bir edebiyat yapıtının toplumsal sonuçlarının, onun estetik niteliğiyle pek az ilgisi olabilir. Harriet Beecher Stowe'un orta karar bir romanının, ABD'de köleliğin korkunçluğuna ilişkin toplumsal ve siyasal bilincin uyandırılmasında belirleyici bir rol oynadığı söylenir. Edebiyatın bu tür etkilerinin saptanmasının zorluğu, bu etkilerin var olmadığını göstermez. Önemli olan, bunların, kişilikleri bir ölçüde kitaplar tarafından oluşturulmuş yurttaşların eylemleriyle ortaya çıkmış etkiler olmasıdır.

İyi edebiyat, insanların doyumsuzluğunu geçici olarak giderirken, aslında, yaşam karşısında eleştirel ve uzlaşmaz bir tutum geliştirerek o doyumsuzluğu, o yetinmezliği artırır. Edebiyatın, insanları mutsuz kılmaya daha yatkın olduğu bile söylenebilir. Doyumsuz olarak yaşamak, yaşamla savaş durumunda yaşamak, kendini boşuna savaşlar vermeye yazgılı kılmak demektir; tıpkı, *Yüzyıllık Yalnızlık*'ta Albay Aureliano Buendia'nın yitireceğini bile bile bir sürü savaş vermesi gibi. Bütün bunlar doğru olabilir. Ama yaşamın sıradanlığına ve sefilliğine başkaldırmasaydık, hâlâ ilkel bir durumda yaşıyor olurduk, tarih durmuş olurdu. Öyle bir durumda, bağımsız birey yaratılmamış, bilim ve teknoloji gelişmemiş, insan hakları tanınmamış, özgürlük var edilmemiş olurdu. Bütün bunlar, mutsuzluktan, yetersiz ve dayanılmaz gelen bir yaşama

meydan okumalardan doğmuştur. Edebiyat, şövalye romanları okuya okuya aklını kaçıran Don Quijote'nin çılgınlığıyla, araştıran, sıradan yaşamla yetinmeyen ruhu az kışkırtmamıştır.

≈

Bir an için, tarihi düşsel olarak yeniden kuralım. Edebiyatın olmadığı, insanların şiir ya da roman okumadığı bir dünya düşünelim. Güdük kalmış söz dağarında homurtuların ve maymunsu seslerin sözcüklere ağır bastığı bu tür bir körelmiş uygarlıkta bazı sıfatlar olmayacaktı; örneğin, hepsi de edebiyattan gelen Don Quijote'vari, Kafka'vari, Rabelais'vari, Orwell'vari, sadist ve mazoşist gibi sıfatlar bulunmayacaktı. Hiç kuşkusuz, aklını kaçırmış insanlar, paranoyaklar, açgözlüler ve gözü dönmüşler, acı vermekten ve acı çekmekten zevk alan iki ayaklı hayvanlar yine olacaktı. Ama kültürümüzün normları tarafından engellenen bu davranış aşırılıklarının ardında, insanlık durumunun temel özelliklerinin yattığını öğrenmemiş; Cervantes, Kafka, Rabelais, Orwell, Marquis de Sade ve Sacher-Masoch'un yeteneklerinin önümüze serdiği kendi özelliklerimizi keşfetmemiş olacaktık.

La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote yayımlandığı zaman, romanı ilk okuyanlar, hem bu düşdüşkünü şövalyeyle hem de romanın öteki kişileriyle alay etmişlerdi. Ama bugün artık biliyoruz ki, hüzünlü şövalyemizin, yeldeğirmenlerini değil devleri gördüğü konusunda diretmesi ve saçma sapan sanılan davranışlarda bulunması, gerçekte gönül yüceliklerinin en soylusu ve bu sefil dünyayı değiştirme umuduyla sesini yükseltmenin bir yoluydu. İdeal ve idealizme ilişkin, olumlu ahlaksal yananlamlarla yüklü kavramlarımız, Cervantes'in dehasının inandırıcı gücü aracılığıyla bir romanın kahramanında cisimleşmemiş olsalardı, şimdi oldukları gibi, açık seçik ve

saygın değerler olmayacaklardı. Aynı şey, romanlardan öğrendiği tutkulu ve görkemli hayatı yaşamak için var gücüyle savaşan o küçük ve pragmatik dişi Don Kişot, yani Emma Bovary için de söylenebilir. Emma Bovary bir pervane gibi, aleve fazla yaklaşmış ve ateşte yanmıştır.

≈

Edebiyatın bütün büyük yaratıcılarının buluşları, kendi durumumuzun bilinmeyen yönlerini görmemizi sağlar. İnsanlığın ortak derinliklerini keşfetmemizi ve daha eksiksiz anlamamızı olanaklı kılar. "Borges'vari" dendiği zaman, gerçekliğin usa yatkın düzeninden uzaklaşır, bir düşlemler evrenine gireriz; nerdeyse tepeden tırnağa dolambaçlı ve gizemli bir evrendir bu; kişiliğimizin yalnızca Jorge Luis Borges'in edebi yaratısında biçim bulmuş gizli tutkularını ve saklı gerçeklerini tanıdığımız için benzersizlikleri bize hiç de yabancı olmayan edebi göndermeler ve anıştırmalarla dolu, özenli ve incelikli bir evrendir. Aklımıza ne zaman "Kafka'vari" sözcüğü gelse, modern dünyada onca acı ve haksızlığa yol açmış iktidarın baskı aygıtlarının –otoriter rejimler, tepeden inmeci partiler, hoşgörüsüz kiliseler, boğucu bürokratlar– gözdağı altındaki savunmasız bireyler gibi duyumsarız kendimizi. Almanca yazmış, hep tetikte yaşamış ve cehennem azapları çekmiş olan bu Praglı Yahudinin kısa öyküleri ve romanları olmasaydı, bir başına bireyin, dört bir yanı saran yavuz devletler karşısında kapıldığı umarsızlığı, ezilen ve ayrımcılığa uğrayan azınlıkların duyduğu yılgıyı anlayamazdık.

"Kafka'vari"nin yakın akrabası " Orwell'vari" sıfatı, toplum üyelerinin davranış ve ruhlarını en becerikli, en acımasız ve en katıksız biçimde denetleyen 20. yüzyılın totaliter diktatörlüklerince yaratılmış olan o korkunç acıyı, aşırı anlamsızlık duy-

gusunu dile getirir. George Orwell, 1984 yılında, terör ve teknolojiyi ustalıkla kaynaştırarak özgürlüğü, kendiliğindenliği ve eşitliği yok etmiş ve toplumu bir otomatlar sürüsüne çevirmiş olan Büyük Ağabey'e, o mutlak hükümdara boyun eğmiş insanlığı tüm soğukluğu ve ürkünçlüğüyle anlatmıştı. Bu karabasandan farksız dünyada, dil de iktidara boyun eğmiş, tüm yaratıcılıklardan ve öznelliklerden arındırılarak, bireyin sisteme köleliğini güvence altına alan birtakım yavanlıklara dönüştürülmüştür. Gerçi *1984* romanındaki uğursuz kehanet gerçekleşmedi; Sovyetler Birliği'ndeki totaliter komünizm, Almanya ve başka ülkelerdeki totaliter faşizmin yanını boyladı, hemen ardından Çin'de ve bir zaman sürçmesinde yaşayan Küba ile Kuzey Kore'de gerilemeye yüz tuttu. Ama yine de, tehlike tümden giderilmiş değil: "Orwell'vari" sözcüğü, tehlikeyi tanımlamayı ve tehlikeyi kavramamızı sağlamayı sürdürüyor.

≈

Gördüğünüz gibi, edebiyatın gerçekdışılıkları, edebiyatın yalanları, aynı zamanda en gizli insan gerçekliklerinin kavranmasına yarıyor. Edebiyatın açığa vurduğu gerçekler, her zaman o kadar iç açıcı değil; bazen, romanların ve şiirlerin aynasına yansıyan imgemiz, bir canavarın imgesi. Marquis de Sade'ın düşlediği dehşet verici cinsel kasaplıkları ya da Sacher-Masoch ve Bataille'ın ilençli kitaplarındaki kıyımları ve yabanıl kurbanlıkları okuduğumuz zaman, aynadaki canavar imgesini daha iyi görürüz. Gördüğümüz, bazen o kadar iğrenç ve ürkünçtür ki, dayanılmaz olur. Yine de bu kitaplarda anlatılanların en kötü yanı, kan, aşağılama ve kahrolası işkence tutkusu değildir; en kötüsü, bu şiddet ve aşırılığın bize yabancı olmadığını, bunların insanlığın derinlerde yatan bir parçası olduğunu keşfetmemizdir. Bu saldırgan canavarlar, varlığımızın en

saklı oyuklarında gizlidir; yaşadıkları karanlığın içinde, kendilerini göstermek, ussallığı, bir arada yaşamayı, dahası yaşamı yok eden azgın isteğin saltanatını dayatmak için uygun bir fırsat kollarlar. Ne var ki, insan zihninin bu karanlık köşelerine ilk giren, insan zihnini biçimlendiren bu gizli gücün yıkıcılığını ilk keşfeden, bilim olmamıştır. Bu keşfi edebiyata borçluyuz. Edebiyatsız bir dünya, ivedilikle görmemiz gereken bu korkunç derinlikleri doğru dürüst göremezdi.

Uygarlıktan nasibini almamış, barbarlığın baskın çıktığı, duyarlıktan yoksun, söz fukarası, cehaletin kol gezdiği, salt içgüdüleriyle davranan, tutkuyu ve sevmeyi bilmeyen bu edebiyatsız dünyanın, burada resmetmeye çalıştığım bu karabasanın başlıca özellikleri, insanlığın güç ve iktidarla uzlaşması ve ona boyun eğmesi olurdu. Yalnızca var olma savaşımı, bilinmeyenin verdiği korku ve bedensel gereksinimlerin karşılanmasından oluşan bu yaşamın gündelik uygulamalarını temel içgüdüler belirlerdi. Böyle bir dünyada ruha yer olmazdı. Dahası, böyle bir dünya, yaşamın katlanılmaz tekdüzeliğiyle de kalmaz, insan yaşamının başka türlü olamayacağı, hep böyle kalacağı, bunu hiç kimsenin ve hiçbir şeyin değiştiremeyeceği duygusundan kaynaklanan kopkoyu bir karamsarlığın boyunduruğuna girerdi.

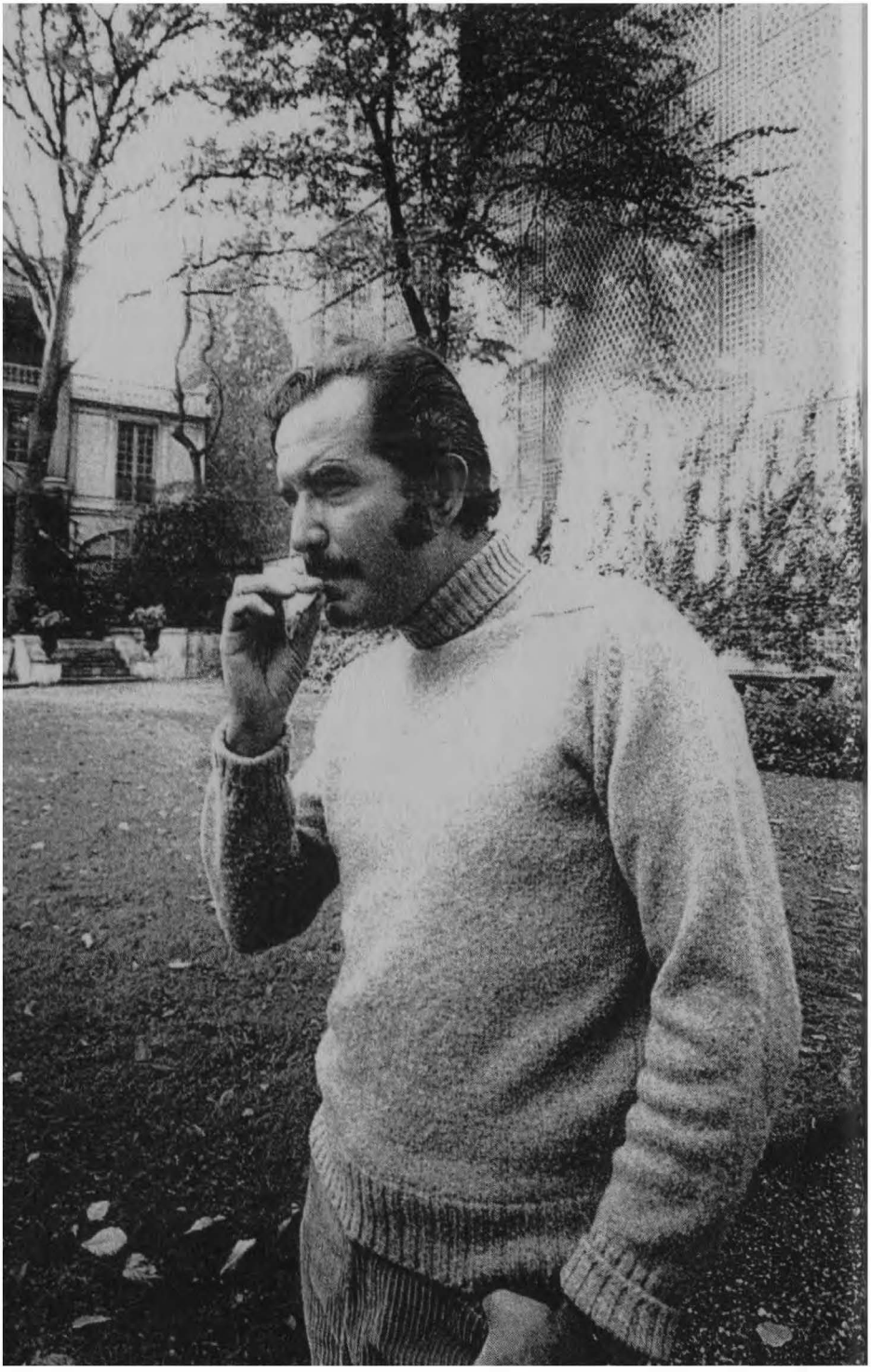
İnsan böyle bir dünyayı kafasında canlandırırken, gözünün önüne, Latin Amerika'da, Okyanusya'da ve Afrika'da çağdaşlığın dışında yaşayan, çaputlara bürünmüş ilkeller, küçük büyüdin toplulukları geliyor. Ama benim kafam, bir başka sakatlığa takılıyor: Sözünü ettiğim karabasan, az gelişmişliğin değil, çok gelişmişliğin sonucu. Teknolojinin ve ona kölece boyun eğişimizin sonucu olarak, bizi, bilgisayar ekranlarından geçilmeyen ve kitapların bulunmadığı bir toplumun ya da fizik çağında simya nasıl bir konumda ise kitapların, yani edebiyat yapıtlarının da o konumda olduğu, başka bir deyişle kitapların,

medya uygarlığının yeraltı gömütlerinde nevrozlu bir azınlığın uğraştığı arkaik bir meraka dönüştüğü bir toplumun beklediğini düşünebiliriz. Korkarım bu sibernetik dünya, varsıllığına ve gücüne, yaşama düzeyinin yüksekliğine ve bilimsel başarılarına karşın, edebiyat-sonrası dönemin özgürlükten umudunu kesmiş otomatlarından oluşan, teslim bayrağını çekmiş bir insanlığın uygarlıksız ve alabildiğine ruhsuz dünyası olurdu.

Bu ürkünç ütopyanın gerçekleşmesi, kuşkusuz, pek yakın bir olasılık değildir. İnsanlık öyküsünün sonu, tarihin sonu henüz yazılmadı, önceden belirlenmiş de değil. Ne olacağımız, tümüyle bizim görüş açıklığımıza ve istemimize bağlı. Ama düşgücümüzün yoksullaşmasını, duyarlığımızı arıtıp incelten, bize daha güzel ve özenli konuşmayı öğreten yetinmezliğin yok olmasını, özgürlüğümüzün güçsüzleşmesini önlemek istiyorsak, davranmalıyız. Daha açık seçik söylemek gerekirse, kitap okumalıyız.

ROMANA ÖVGÜ

Carlos Fuentes

Bundan bir süre önce, Norveç Akademisi, dünyanın dört bir yanından yüz yazara bir soru yöneltti: Sizce bugüne dek yazılmış en iyi roman hangisidir?

Yüz yazardan ellisi bu soruyu, Miguel de Cervantes Saavedra'nın *Mancha'lı Don Quijote*'si, diye yanıtladı. Geri kalan adlar arasında da, oy çokluğu sırasıyla Dostoyevski, Faulkner ve García Márquez bulunuyordu. Bu soruşturmanın sonuçları önümüze ilginç bir sorunu getiriyor: uzun satan kitaplar ve çok satan kitaplar. Çok satan bir kitap neden çok satar ya da uzun satan bir kitabın kalıcılığının nedeni nedir? Hiç kuşkusuz, her kitaba uyan tek bir yanıt yok.

Don Quijote, 1605'te ilk kez yayımlandığında çok satmıştı, o günden bugüne de çok satmayı sürdürdü; öte yandan, *Absalom, Absalom!*'un (1936) zayıf satışını aynı yılın gerçekten çok satan romanıyla, Hervey Allen'ın Napoléon dönemi Avrupası'nda geçen aşk, savaş ve ticaret destanı *Anthony Adverse*[1] ile karşılaştıracak olursanız, William Faulkner'ın hiç de iyi satmadığını açık seçik görürsünüz.

Bu da demektir ki, bu konularda *gerçek bir termometre* yoktur; son sözü zaman söylese, zaman sattırsa bile. Cervantes'in çağıyla uyum içinde olduğu, buna karşılık Stendhal'in bilinçli bir biçimde "mutlu azınlık" için yazdığı, sağlığında pek az sattığı, ölümünden önce Balzac'ın övgüsüyle ödüllendirildiği ve

[1] ABD'li şair, yaşamöyküsü yazarı ve romancı Hervey Allen (1889-1949), 1933'te yayımlanan *Anthony Adverse* adlı tarihsel romanıyla popüler edebiyat alanında büyük ilgi uyandırmıştı. Roman, *Ağacın Kökleri* (1949) ve *Bronz Ateşe* Gidiyor (1950) adlarını taşıyan iki ciltte dilimize de çevrilmişti. (ç.n.)

ancak 20. yüzyılda eleştirmen Henri Martineau'nun çabalarıyla değerini bulduğu düşünülebilir.

Kimi yazarlar büyük bir popülerlik yakalar, sonra da bir daha ortaya çıkmamak üzere kaybolup giderler. Son elli yılın çok satan listeleri, birkaç canlı ayrıksı örnek dışında, *iç karartıcı bir ölü kitaplar mezarlığıdır*. Ne var ki, kalıcılık isteğe bağlı değildir. Hiç kimse ölümsüz olacağım diye kitap yazamaz; bu hem gülünç düşmeye hem de tartışmasız ölümlülüğe davetiye çıkarır. Platon, bir tür donmuş zaman olan sonsuzluğun hareket ettiğinde zamana dönüştüğünü belirtirken, ölümsüzlüğe bir bakış açısı getirir. William Blake ise bunu daha elle tutulur bir biçimde açıklar: Sonsuzluk, zamanın işlerine âşıktır.

Zamanın işleri. Buraya kadar adlarını andığım yazarların her birini ele alıp, onların yaşadıkları zamanla ilişkilerine doğru verimli bir yolculuğa çıkabiliriz. Böylesi bir yolculuk büyüleyici olabilir, olmalıdır da; ama onların yazdığı kitaplar, onları yazmaya yönelten düşgücü, dili kullanışları, edebiyat sanatına eleştirel yaklaşımları, Milan Kundera'nın yeni kitabı *Perde*'de vurguladığı gibi büyük geleneğe bağlı olduklarının ne denli ayırdında oldukları konusunda bize neler söyleyeceğini merak ediyorum. Kundera, romancının, kendi ülkesinden, dahası kendi anadilinden çok, Rabelais, Cervantes, Sterne ve Diderot'nun aynı ailenin birer parçası oldukları bir geleneğe bağlı olduğunu ve bu ailenin, Goethe'nin özlemini duyduğu gibi *Weltliteratur*'un, dünya edebiyatının evinde yaşadığını; her yazarın, Goethe'nin ileri sürdüğü gibi, bu dünya edebiyatını, "artık önemli hiçbir şeyi temsil etmeyen" ulusal edebiyatlardan bağımsız olarak besleyip güçlendirdiğini vurguluyor.

Eğer bu doğruysa, o zaman tüm büyük edebiyat yapıtları hem içinden geldikleri geleneği içerir, hem de ona katkıda bulunur ve yeni yaratı, kendinden önceki geleneğe gelenek olarak bağımlı olduğu kadar, sağlıklı kalmak istiyorsa, kendisini bes-

leyen yeni yaratılara da bağımlıdır. Bu yıl *Don Quijote*'nin yayımlanışının 400. yıldönümü olduğundan ve ben Cervantes'in kitabını 17. yüzyıldan bu yana evrilip gelişen romanın temel taşı olarak gördüğüm için, izin verirseniz söyleyeceklerimi bu yapıttan kaynaklandırarak söyleyeyim.

Cervantes, kendisinin sözünü edemediği bir geleneğe bağlıydı. Bu gelenek, genç V. Carlos'un sarayındaki erken İspanyol Rönesansı'nın yol gösterici ışığı, Rotterdamlı Erasmus'un geleneğiydi. Bu ışık, çok geçmeden Karşı-Reformun soğuk dogmacı rüzgârları tarafından söndürülmüştü. Erasmus ve yapıtları, Trento Konsili'nden[2] sonra Engizisyon tarafından yasaklanmış, vasiyeti bir sır olarak kalmıştı.

Cervantes bu yasak felsefede demlenmişti. Erasmus, yalnızca İnancın dogmalarını değil, Aklın dogmalarını da yadsıyarak İnanç ile Akıl arasında bir uzlaşma aramıştı. Dolayısıyla, İspanyol Erasmusçularının tilmizi olan Cervantes düşünsel bağlılığını gizlemek zorundaydı. *Deliliğe Övgü*, tüm gerçeklerin kuşkulu olduğu, her şeyin bir belirsizlik denizinde yüzdüğü Erasmus'vari bir evrende dolaşan Don Quijote'nin övgüsüdür; böylece modern roman doğum hakkını kazanır.

Cervantes, Erasmusçu düşüncenin özgürleştirici etkisini açığa vuramadığı için, Erasmus'tan bir adım ileri gider: Rotterdam'ın bilgeliği La Mancha'nın deliliğine dönüşür ve *la sagesse*[3] ile *l'incertitude*'ün[4] evliliği, bugün anladığımız anlamda romanı ortaya çıkarır. Yani belirsizliğin ayrıcalıklı bir alanını.

Belirsiz bir yer: İspanya'nın yalıtılmış bir yöresinde unutul-

[2] Trento Konsili (1545-1563), Katolik Kilisesi'nin 19. ekümenik konsilidir. Reform hareketine karşı Katolikliğin kendini yeniden düzenlemesine yönelik kapsamlı kararları ve Protestanların karşı çıktığı hemen her öğretiye açıklık getiren dogmatik tanımları açısından önem taşır. (ç.n.)

[3] (Fr.) Bilgelik, usa yatkınlık. (ç.n.)

[4] (Fr.) Belirsizlik, kuşkululuk. (ç.n.)

muş bir köy. Adlandırılamayan bir yer: *"En un lugar de la Mancha de cuyo nombre no quiero acodarme."*[5] Belirsiz bir yazar: Bu kitabı kim yazmıştır? Cervantes mi? De Saavedra mı? Seyyid Hamid Badincani mi? Adsız sansız Magripli bir yazar mı? Kuklacı Pedro Usta kılığına bürünmüş maskeli ip cambazı Ginés de Pasamonte mi? Belirsiz adlar: Don Quijote aslında Alonso Quijano adında –yoksa Quijada ya da Quesada mı?– yoksul düşmüş bir soyludur. Yoksa tam tersi mi? Yoksul düşmüş beyzade, gerçekte, serüven peşinde koşan bir şövalye, düşkünleşmiş bir El Cid,[6] güçsüz düşmüş bir Cortés[7] midir?

Peki, bir addan ne çıkar? *Don Quijote* romanında karşımıza çıkan *adlardaki belirsizlik*, düz bir okumadaki tüm kesinlikleri ortadan kaldırır. Dulcinea, Aldonza'dır; dertli genç kızlar kraliçelere ve prenseslere, yaşlı beygirler destansı küheylanlara dönüşür, kör cahil köylüler vali olur çıkar. Don Quijote'nin düşsel düşmanlarının abartılı adları vardır; örneğin, Kolları Sıvalı dev Pentapolpin. O yüzden, gerçek düşmanlarının adları da abartılı olmalıdır: Bakalorya sahibi Sansón Carrasco'nun, Don Quijote'nin adlar evrenine girebilmesi için, Aynalar Şövalyesi adını alması gerekir. Ve Quijada... ya da Quijano... ya da Quesada ülkesinin savaş adı Quijote de, bu adlar şenliğine doludizgin katılır: Mahzun Yüzlü Şövalye ya da Aslanlar Şövalyesi olur; ya da pastoral bir havadaysa Quijotiz olur; ya da yol kı-

[5] "La Mancha'nın adını hatırlamadığım bir köyünde..." Miguel de Cervantes Saavedra, *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*, Çeviren: Roza Hakmen, Yapı Kredi Yayınları, Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Nisan 1996. (ç.n.)

[6] 11. yüzyılda yaşamış olan El Cid, Kastilyalı bir komutandır. Kısa sürede Kastilya'nın ulusal kahramanı konumuna yükselmiş, efsanelerle dolu bir yaşamöyküsü oluşmuştur. (ç.n.)

[7] Hernán Cortés (1485-1547), Aztek imparatorluğunu yıkıp Meksika topraklarını İspanyol tahtına kazandıran fatih. (ç.n.)

yısındaki bir handa gülünç Don Azote, yani Bay Kırbaç adını alır; ya da, Dükün sarayında alaya alınan Don Jigote oluverir.

Don Quijote'de yerler, adlar, yazar, her şey belirsizdir. Ve bu belirsizlik, Cervantes'in incelikle işlediği büyük demokratik devrimle sağlamlaştırılır. Romanın, herkesin duyulma hakkının olduğu ama hiç kimsenin özel konuşma hakkının bulunmadığı bir *ortak yer*, *lieu commun*, *lugar común*, yani kentin buluşma yeri, ana meydan, poliforum olarak yaratılışıdır burada söz konusu olan.

Roman yaratısının bu yol gösterici ilkesi, Cervantes tarafından Claudio Guillén'in *türlerin diyaloğu* dediği şeye dönüştürülür. Tüm türler, *Don Quijote*'nin açık alanında buluşur. Burada pikaresk –Sancho Panza– epikle –Don Quijote– el sıkışır. Lazarillo de Tormes, Galyalı Amadis'le[8] tanıştırılır. Burada anlatının düzlüğü öykü içinde öykü ile kırılır, kuşatılır, hızla ileri ya da geri sarılır; araya giren bir pastoral interlüd, bir şövalye romansı, Magrip ve Bizans öykülerinden parçalarla kanaviçe örülür ve en sonunda roman, kendini, sözel evreninin hem özdeşliği hem de farklılığı olarak ortaya koyar.

Cervantes'ten önce, anlatı, kendini ya epikte olduğu gibi geçmişin ya da pikareskte olduğu gibi şimdinin tek bir okuması olarak tüketirdi. Cervantes ise romanı *eleştirel bir sürece* dönüştürerek geçmişle geleceği harman eder: Roman, önce, bir sürü kitap okumuş bir adamla ilgili bir kitap okuduğumuzu söyler bize, sonra da okunduğunun ayırdında olan bir adamla ilgili bir

[8] *Amadís de Gaula* (Galyalı Amadis), 1508 tarihli en eski metni İspanyolca olan bir düzyazı şövalye romansıdır. Bu yapıtta yüceltilen şövalyece davranış ölçüleri, Avrupa'nın her yerinde kibar çevrelerin gönlünü fethetmiştir. Yapıt özellikle Fransa'da şövalyece davranmanın ve şövalyeliğe özgü mektup üslubunun el kitabı olmuştur. Galyalı Amadis'e aslında büyük değer veren Cervantes'in *Don Quijote*'de romans türünü gülünçleştirmesi, bu modaya ölümcül darbeyi indirmiştir. (ç.n.)

kitap olur çıkar. Don Quijote, Barcelona'da bir basımevine girip de basılmakta olan kitabın kendi kitabı, *El ingenioso hidalgo Don Quijote de La Mancha*'nın[9] kitabı olduğunu gördüğünde, kendimizi ansızın gerçekten yepyeni bir okurlar dünyasında, kitapların yalnızca dar bir dinsel, siyasal ya da toplumsal iktidar çevresince değil, herkesçe ulaşılabilir olduğu bir dünyada buluruz.

Roman, Cervantes'in döneminden günümüze, hem yazarlığı hem de okurluğu çoğaltarak *demokratik bir araç* olmuştur; benliğin, dünyanın, kendimle ötekiler arasındaki, senle ben arasındaki, bizle onlar arasındaki ilişkinin değişkenlik gösteren yorumlarının seçim alanı olmuştur.

Din dogmacıdır. Siyaset ideolojiktir. Akıl, mantıklı olmak zorundadır. Oysa edebiyatın belirsiz olma ayrıcalığı vardır. Bir romandaki belirsizlik, kuşkululuk, belki de, yazarın (dolayısıyla yetkenin) belirsiz ve birçok açıklamaya yatkın olmasının dünyaya pek uygun düştüğünü anlatmanın bir yoludur.

Gerçeklik durağan değil, değişkendir. Gerçekliğe ancak, onu olmuş bitmiş bir şey olarak tanımlamaya kalkışmazsak yaklaşabiliriz. Bir romanda ortaya konan gerçeklerin bütünsel olmaması, dogmacı dayatmaların karşısına dikilen bir barikattır. Siyasal bakımdan güçsüz ve önemsiz görülen yazarlar, acaba neden totaliter düzenler tarafından çok önemliymişler gibi baskı altına alınırlar? Bu çelişki, edebiyatta siyasal olanın daha derinde yatan doğasını açığa vurur. Romanda gönderme, kendilerini dev aynasında görerek ölümsüz sanan otoritelere, gelip geçici iktidarlara değil, *polis*'e, kente, evrilip gelişerek sürekliliğini koruyan yurttaşlar topluluğunadır.

Kafka'nın kurmacaları, kendi kurmacasını güçlü kılan bir gücü betimler. İktidar, *Şato*'daki otoriteler gibi, gücünü şatonun dışındakilerin düşgücünden alan bir görünüştür. Bu düşgücü güce güç katmayı bırakır bırakmaz kral çıplak kalır ve kralın

[9] (İsp.) *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*. (ç.n.)

terzileri ona yeni giysiler dikerken, bunu açığa vuran o güçsüz yazar sürgüne, toplama kampına ya da darağacına gönderilir.

Diyeceğim, edebiyatta siyasal güç olsa olsa ayrıksı bir biçimde olabilir. "Olağan" dediğimiz koşullarda, yazarın *siyasal önemi* yok denecek kadar azdır. Yazar, hiç kuşkusuz, bir yurttaş olarak siyasetle ilgilidir. Ama yazar, sessizce, arka planda ve dolaysızca da olsa, kente kişisel olanla ortaklaşa olanı birleştiren onsuz edilemez iki değeri sunmanın büyük siyasal önemine sahiptir.

Demek, Rabelais ve Cervantes'ten Grass, Goytisolo ve Gordimer'a kurmaca, gerçeği sorgulamanın bir başka yoludur; *bir yalanın paradoksu* aracılığıyla gerçeğe erişmeye çabaladığımız bir başka yoldur. Bu yalana düşgücü adını verebiliriz. Bir koşut gerçeklik olarak da görülebilir bu yalan. Alışılagelmiş, beylik dünyada gerçeğin yerini tutan şeyin eleştirel bir aynası olarak da görülebilir. Bu yalan, Don Quijote, Heathcliff[10] ve Emma Bovary'nin, gündelik yaşamın hızı içinde tanışıp unuttuğumuz yurttaşlardan hiç de daha önemsiz olmadığı gibi çok daha büyük bir gerçekliğe sahip oldukları ikinci bir varoluş evreni kurar. Aslında, Don Quijote ve Emma Bovary, gündelik yaşamda tanıdıklarımızın erdemleri ve kötülüklerini –ele gelmez, kaçkın kişiliklerini– aydınlığa çıkarır, ete kemiğe büründürürler.

Ahab'ın,[11] Pedro Páramo'nun,[12] Effie Briest'in[13] sahip oldu-

[10] İngiliz yazar ve şair Emily Brontë'nin (1818-1848) tek romanı *Wuthering Heights*'ın (dilimize *Rüzgârlı Bayır* ve *Uğultulu Tepeler* adlarıyla çevrilmiştir) erkek kahramanı. (ç.n.)

[11] ABD'li romancı, öykücü ve şair Herman Melville'in (1819-1891) başyapıtı *Moby Dick*'in kahramanı. (ç.n.)

[12] Latin Amerika romanın Büyülü Gerçekçilik akımının gelişmesinde önemli payı olan Meksikalı yazar Juan Rulfo'nun (1918-1986) tek romanı *Pedro Páramo*'nun kahramanı. (ç.n.)

[13] Almanya'da modern gerçekçi edebiyatın ilk ustası sayılan Theodor Fontane'nin (1819-1898) *Effie Briest* adlı romanının kahramanı. (ç.n.)

ğu şey, belki de, bizim unuttuğumuz, babalarımızın tanıdığı, dedelerimizin çok eskiden bildiği kadınlar ve erkeklerin yüce, görkemli ve ölümlü öznelliklerinin yaşayan anısıdır. Dostoyevski, *Don Quijote*'de *gerçeği bir yalanın kurtardığını* söylemişti. Cervantes'le birlikte, roman, gerçeğin temeli olan bir yalan olarak doğum hakkını elde eder. Çünkü romancı, kurmaca ortamı aracılığıyla aklı sınar. Kurmaca, dünyanın yoksun olduğu, dünyanın unutmuş olduğu, elde etmeyi umduğu, belki de hiçbir zaman erişemeyeceği şeyi yaratır. Dolayısıyla kurmaca, dünyayı kendine mal etmenin; ona, varlığını sürdürebilmek için istediği rengi, tadı, anlamı, düşleri, gece dualarını, dayanma gücünü, dahası aylaklığı vermenin bir yoludur.

Romancı bize der ki: Kendi içine gir ve dünyayı keşfet. Ama şöyle de der: Dünyaya açıl ve kendini keşfet. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki karanlık günlerde, Thomas Mann, Atlas Okyanusu'nu ölümle pençeleşen Avrupa'yla en sağlam yaşam bağı olarak gördüğü *Don Quijote*'yle aşmıştı. Ondan da önce, Franz Kafka, Birinci Dünya Savaşı'nın kara bulutları altında, Don Quijote'nin Sancho Panza'nın *olağanüstü bir buluşu* olduğunu, böylece Sancho Panza'nın kimseyi incitmeden maceracı şövalyenin özgürce peşine takılabildiğini keşfetmişti. Ve son olarak, Jorge Luis Borges, "Don Quijote Yazarı Pierre Menard" adlı öyküsünde, Cervantes'in romanını yeniden yaratabilmek için onu sözcüğü sözcüğüne, ama farklı bir zamanda ve farklı bir amaçla yeniden yazmanın yeterli olduğunu söyler.

Cervantes çağını yaşadı: Habsburg'ların sonuncusu III. Felipe'nin çürüyen İspanyası'nı; paranın değerini yitirmesini; çalışkan Yahudi ve Arap halkların ülkeden birbiri ardı sıra sürülmesi sonucunda ekonominin çöküşünü; insanların İbrani ya da Magripli kökenlerini gizlemeye zorlanmalarının kırılgan maskelerden oluşan bir topluma yol açmasını; uzak topraklara yayılmış bir imparatorluğun gerektirdiği işbilir, becerikli yö-

netici eksikliğini; Doğu ve Batı Hint Adaları'nın altın ve gümüşünün Kuzey Avrupa'nın tecimsel güçlerine kaptırılmasını. Sokak çocukları ve dilencilerin, içi boş böbürlenmelerin, acımasız soyluların, yıkık dökük yolların, harabeye dönmüş hanların ve çok daha canlı bir çağda Meksika'yı fethedebilecek, Karayipler'e yelken açabilecek, Yeni Dünya'ya ilk üniversiteleri ve ilk matbaaları getirebilecek bitkin beylerin İspanyası'nı: İspanya'nın Amerika'nın keşfindeki müthiş gücünü.

Cervantes ve İspanya'nın Altın Çağının öteki büyük yazarları, edebiyatın, tarihin toplumdan çekip aldıklarını topluma verebileceğini kanıtlarlar. Don Quijote, ölüm döşeğinde yatarken, "Nerede o eski kuşlar?" diye inler. O eski kuşlar ölmüş ve içleri doldurulmuş olduğu için, Cervantes romanını yeniden kartal gibi uçurmak, romanına albatrosun geniş kanatlarını takmak zorundadır. Cervantes, döneminin yozlaşmış toplumuna eleştirel düşgücünün zaferiyle karşılık vermişti; biz de *yozlaşmış bir toplumla* karşı karşıyayız ve bu yozlaşmış dünya yaşamlarımıza sızıp bizi kuşatırken, bizi sürekli olarak tarihin geçip gidişine edebiyatın tutkusuyla karşılık vermek durumunda bırakırken, bu dünya üstüne derinliğine düşünmeliyiz.

Yirmi birinci yüzyıl başlarında insanlık gündemini ertelemenin ne denli tehlikeli olduğunun ayırdındayız. Askeri harcamalar, sağlık, eğitim ve kalkınmaya yapılan yatırımları fersah fersah geride bırakıyor. Kadınlar, yaşlılar ve gençlerin ivedi istekleri kaderine terk ediliyor. Doğaya karşı işlenen suçlar durmadan artıyor. Borges, korumak ile yaratmak Cennet'te eşanlamlı eylemlerdir, diye yazmıştı. Bu eylemler Dünya'da birbirine düşman oldu. Terörün kökünde yatan nedenlere ilgisiz kalınıyor. Teröre terörle karşılık verilemez; teröre daha akıllı, demokratik yönetim ve toplumsal-ekonomik kalkınmayla karşılık verilirken, uzun zamandır baskıcı ve sömürgeci yönetimler altında yaşamış ülkelerde kültürel kimlik güçlendirilmelidir.

Eleştirel kararlılık ve özveriyle kazanılmış olan uluslararası değerler –insan hakları, diplomasi, çokyanlılık, hukukun önceliği– tekyanlılığın, önleyici savaşın ve "körü körüne gururun ardından gelen yıkımın"[14] bilinçsiz telaşının saldırısına uğruyor. Bazen bu gerçeklikler karşısında edilgin bir mutluluğu seçiyoruz. *Olabilecek en iyi dünyada* yaşadığımıza inananlar var, çünkü onlara vazgeçilmezin olanaksız olduğu söylenmiş. Ama öte yandan, Goethe'nin dediği gibi, "Tanrı'nın, yarattıklarını artık sevmediği ve her şeyi yok edip her şeye yeniden başlaması gerektiği" bir zamanda, gizil bir Vahiy'in kışkırtılmış ama edilgin korkusunun saldırısına uğruyoruz.

Uzay teslim bayrağını çekti. Görüntü sağ olsun, ânında her yerde olabiliyoruz. Ama zaman un ufak oldu, bizden geçmişin düşgücünü de, geleceğin anısını da sakınma tehlikesini taşıyan görüntülere bölündü. Bizim seçmediğimiz göz bağlayıcı görüntülerin köleleri olup çıkabiliriz. Kendimizi ölesiye eğlendiren neşeli robotlara dönüşebiliriz. Ben, bunların, bizi dilin kültürün temeli, deneyimin kapısı, düşgücünün çatısı, belleğin bodrumu, *aşkın yatak odası* ve her şeyden önce de kuşku, kesin olmayış ve sorup soruşturma ortamına açılan pencere olduğunu doğrulamaya yöneltmesi gereken gerçeklikler olduğuna inanıyorum.

Tüm büyük romanlarda bir insan tasarımı bulurum; adına ister tutku deyin, ister aşk, ister özgürlük, ister adalet, başarısızlığa yazgılı olduğunu bilsek bile bizi kendisini gerçekleştirmeye çağıran bir insan tasarımı. Don Quijote başarısızlığa uğradığını bilir, tıpkı Goriot Baba, Anna Karenina ve Prens Mışkin gibi. Ama onlar, bu başarısızlığın belli belirsiz ya da apaçık ayırdında oldukları içindir ki, tüm çağların, tüm ırkların, insanlığın tüm ailelerinin kendilerini bitmek bilmeyen, onaylanmış bir ilerleme ve mutluluk yanılsamasıyla yabancı-

[14] *Kutsal Kitap*, Eski Antlaşma, "Süleyman'ın Özdeyişleri", 16:18. (ç.n.)

laştırmadan yaşadıkları, ortaya koydukları ve anımsadıkları yaşamın doğasını, insan varoluşunu ve onun değerlerini kurtarırlar ve bizim de kurtarmamıza yardımcı olurlar.

Geçen yüzyılın deneyimlerinden sonra, insanlığın mutluluk ve ilerleme konusunda sürekli karşılaştığı trajik istisnaları görmezden gelemeyiz. William Faulkner, *Ağustos Işığı*'nda iki benzemez karakteri, olgun nemfoman Joanna Burden ile genç siyah sevgilisi Joe Christmas'ı karşı karşıya getirir ve bağrına basar. Christmas, özgürlüğü temsil eder. Ama özgürlüğünün sınırlı, dahası Prometheus'unki gibi bir özgürlük olduğunu bilir. Kendini bir kartal gibi sert, güçlü, amansız, yeterli hisseder. Ama bu duygu geçip gider ve derisinin kendi hapishanesi olduğunun ayırdına varır. Joanna Burden ise, Joe'nun bedenini elde ederek kendini ilençlemek ister; sonsuza dek değil, ama biraz daha: "Bana dua ettirme, Tanrım," diye yakarır. "Bırak, kendimi biraz daha ilençleyeyim."

Bunlar, Faulkner'ın aşkta hem özgürlüğün, hem de yazgının trajik doğasını keşfeden karakterlerinden yalnızca ikisidir. Faulkner'da, direnme gücümüzün olduğunu bilmek, aynı zamanda bazı anlarda zafer kazanma gücümüzün de olduğu anlamına gelir. Faulkner'daki bu trajik ve zamana direnen gerçeği özellikle vurguluyorum, çünkü romanın yürek atışlarının temeli olduğu kanısındayım: Özgürlük trajiktir, çünkü hem gerekliliğinin hem de sınırlarının bilincindedir.

Kafka, "Zafer beklemiyorum," diye yazar. "Mücadele, yapabildiğim tek şey olması dışında, kendi başına neşeli bir şey değil... Belki de en sonunda, mücadeleye değil, ama mücadelenin verdiği keyfe teslim olacağım."

Faulkner, "Acı ile hiçbir şey arasında acıyı seçiyorum," demiş ve, "İnsanoğlu üstün gelecektir," diye eklemişti. Bu, belki de, romanın gerçeği değil midir? İnsanlık üstün gelecektir, çünkü tarihteki kazalara karşın roman bize, sanatın tarihin ivecen-

liğinde kayıtsız kalınan bizdeki yaşamı onarıp yenilediğini söyler. *Edebiyat, tarihin unuttuğunu gerçek kılar.* Ve tarih olup bitmiş olan olduğu için, edebiyat tarihin her zaman ne olmamış olduğunu sunacaktır. İşte bu yüzdendir ki, –evrensel bir yıkım dışında– hiçbir zaman tarihin sonuna tanık olmayacağız.

Öyleyse, Franz Kafka ile William Faulkner'ın sözlerini, tarihin sonu ve uygarlıklar çatışması gibi iyi düşünülmemiş kavramlarla karşılaştırın. Ben, İberli, Yerli, Kırma, Siyah ve Melez, Atlantikli ve Pasifikli, Akdenizli ve Karayipli, Hıristiyan, Arap ve Yahudi, Grek ve Latin bir kıtadan İspanyol dilinde yazan bir yazar olarak konuşuyorum.

Eğer kendi kültürümün başarmış olduğu her şeye, ama hepsinden önce de amaçlarına, edinimlerine ve olanaklarına bağlıysam, bir *uygarlıklar çatışmasında* yaşadığımızı kabul edemem; çünkü kafamda canlanan tüm o uygarlıklar benim uygarlıklarım; çatışmıyorlar, konuşuyorlar, *birbirleriyle konuşuyorlar*, ruhumun ta derinlerinde iletişim kurarak hem coşkunun hem kederin göreliliğini, geri düşmüş olsa bile hiçbir zaman yok olmayacak olana –benim eskil Yerli ve İslam kültürlerime– sarılmanın ve kendini kalıcı olarak göreni –şimdiki yeterliliklerinin ötesinde, varlığımın Batılı, Hıristiyan izlerini– edinmenin ve tüm bunların buluşma yerini, her birimizin içinde barındırdığı söz, düşünce, bellek ve düşgücü yerini kutsamanın gerekliliğini anlamak için tartışıyorlar, bizden uygarlıklar diyaloğuna katılmamızı ve tarihin sonunu yadsımamızı isteyerek.

Çünkü, biz son sözümüzü söylemedikçe tarih nasıl sona erebilir?

OKUMAYA VE KURMACAYA ÖVGÜ

Mario Vargas Llosa

Okumayı, beş yaşında, Bolivya'nın Cochabamba kentindeki De la Salle Okulu'nda, Peder Justiniano'nun sınıfında öğrendim. Bugüne kadar başıma gelen en önemli şeydir. Aradan nerdeyse yetmiş yıl geçti, ama kitaplardaki sözcükleri imgelere aktarmanın büyüsünün yaşamımı nasıl zenginleştirdiğini, zaman ve mekânın engellerini yıkarak Kaptan Nemo'yla denizlerin yirmi bin fersah altında yolculuğa çıktığımı, şeytanın gözünden sürmeyi çalan Kardinal Richelieu döneminde Kraliçe'ye kurulan düzenlere karşı d'Artagnan, Athos, Portos ve Aramis'le omuz omuza çarpıştığımı ya da Marius'un hareketsiz bedenini sırtında taşıyan Jean Valjean'a dönüşerek Paris'in lağım kanallarında düşe kalka ilerlediğimi bugün gibi anımsıyorum.

Okumak düşleri yaşama, yaşamı düşlere dönüştürüyor, küçük bir oğlan çocuğu olarak kendimi edebiyatın evreninde buluyordum. Annem, yazdığım ilk şeylerin, okuduğum öykülerin devamı olduğunu söylemişti; anlaşılan, öykülerin bitmesine çok üzülüyor ya da sonlarını değiştirmek istiyordum. Belki de, yaşamım boyunca ayırdında olmadan yaptığım budur: çocukluğumda beni kendimden geçiren, bana serüvenler yaşatan öyküleri, büyürken, olgunlaşırken ve yaşlanırken zaman içinde sürdürmek.

Keşke Amado Nervo ve Pablo Neruda'nın şiirlerini okurken gözyaşlarına boğulan annem, kocaman burnu ve pırıl pırıl parıldayan kel kafasıyla Pedro dedem ve edebiyatın o günlerde tutkunlarının değerini hiç bilmemesine karşın, kendimi tüm ruhum ve bedenimle yazmaya adamam için elinden geleni

yapan Lucho amcam da şimdi burada olsalardı. Yaşamım boyunca yanımda hep böyle insanlar oldu, beni seven ve özendiren, kuşkuya düştüğüm anlarda bana inanç aşılayan insanlar. Onlar ve elbette inatçılığım, biraz da şansım sayesinde, zamanımın büyük bir bölümünü yazmak denen o tutkuya, o illete, o mucizeye ayırarak, zorluk ve sıkıntılara karşı sığınabileceğimiz koşut bir yaşam, olağanüstüyü doğal, doğalı olağanüstü kılan, kargaşayı dağıtan, çirkinliği güzelleştiren, anı ölümsüzleştiren ve ölümü geçip giden harikulade bir görünüme dönüştüren koşut bir yaşam yaratabildim.

Öykü yazmak kolay değildi. Kafamda kurduklarım sözcüklere döküldüğünde kâğıdın üstünde solup gidiyor, düşünceler ve imgeler yetersiz kalıyordu. Onları nasıl yeniden canlandıracaktım? Neyse ki ustalar yanı başımdaydı, ders alabileceğim öğretmenler ve izleyebileceğim örnekler vardı. Flaubert, yeteneğin amansız bir disiplini ve çok sabırlı olmayı gerektirdiğini öğretti bana. Faulkner, biçimin –yazış ve yapı– yücelttiğini ya da yoksullaştırdığını. Martorell, Cervantes, Dickens, Balzac, Tolstoy, Conrad, Thomas Mann, yazarın ufku ve tutkusunun romanda üslup ustalığı ve anlatısal strateji kadar önemli olduğunu. Sartre, sözcüklerin birer eylem olduğunu, şimdiki âna ve daha iyi seçimlere adanmış bir roman, oyun ya da denemenin tarihin akışını değiştirebileceğini. Camus ve Orwell, ahlaktan yoksun kılınmış edebiyatın insanlıkdışı olduğunu; Malraux da, kahramanlık ve destansılığın Argonotların, *Odysseia* ve *İlyada*'nın çağında olduğu kadar günümüzde de olanaklı olduğunu.

Bu konuşmamda bir şeyler ya da pek çok şey borçlu olduğum tüm yazarları saymaya kalksam, onların gölgeleri bizi karanlıkta bırakır. Saymakla bitmezler. Onlar, öykü anlatma sanatının gizlerini bana açarak insanlığın sonsuz derinliklerini keşfetmemi, insanlığın destansı eylemlerine hayranlık duymamı, yabanıllığı karşısında ise dehşete kapılmamı sağladılar.

Onlar benim en vazgeçilmez dostlarım oldu, yazma isteğime hayat veren, kitaplarını okurken en kötü koşullarda bile umut olduğunu, hayatın sırf okuyabilmek ya da öyküler düşleyebilmek için bile yaşamaya değer olduğunu keşfettiğim dostlarım.

Zaman zaman yazarlığın, benim ülkem gibi pek az okurun bulunduğu, pek çok insanın yoksul ve cahil olduğu, adaletsizliğin kol gezdiği ve kültürün belli bir azınlığın ayrıcalığı olduğu bir ülkede bencilce bir lüks olup olmadığını düşünmüşümdür. Ne ki, böylesi kuşkular yazma tutkumu hiçbir zaman azaltmadı, vaktimin büyük bir bölümünü hayatımı kazanmak için çalışmaya ayırmak zorunda olduğum dönemlerde bile hep yazmayı sürdürdüm. Doğru da yaptığıma inanıyorum, çünkü edebiyatın gelişmesi için önce toplumun yüksek kültür, özgürlük, refah ve adalete kavuşması gerekseydi, edebiyat hiç olmazdı. Ama edebiyat sayesinde, edebiyatın biçimlendirdiği bilinçlilik, esinlediği arzular ve özlemler sayesinde, olağanüstü güzellikte bir fanteziye yaptığımız yolculuktan sonra gözümüzün gerçekliğe açılması sayesinde, uygarlık bugün, masalcıların, hayatı masallarıyla insancıllaştırmaya başladıklarından zamankinden daha az acımasız. Okuduğumuz o iyi kitaplar olmasaydı, olduğumuzdan daha kötü, daha uzlaşmacı, daha az tedirgin, daha uysal olurduk; ilerlemenin motoru olan eleştirel ruhun esamesi bile okunmazdı. Yazmak gibi, okumak da hayatın yetersizliklerine karşı bir protestodur. Hayatta eksik olanı kurmacada ararken, söylememize, hatta bilmemize bile gerek kalmadan var olan hayatın sonsuza duyduğumuz açlığı –insanlık durumunun temeli– dindirmediğini ve daha iyi olması gerektiğini düşünürüz. Kurmacayı, yalnızca tek bir hayatımız varken pek çok hayatı yaşayabilmek için yaratırız.

Kurmaca olmasaydı, özgürlüğün hayatı yaşanılır kılmadaki öneminin, özgürlüğün bir zorba, bir ideoloji ya da bir dinin ayakları altında çiğnenmesinin hayatı nasıl bir cehenneme

çevirdiğinin daha az farkında olurduk. Edebiyatın bizi yalnızca güzellik ve mutluluk düşlerine daldırmakla kalmadığı, aynı zamanda her türlü baskıya karşı gözümüzü açtığından kuşku duyanlar, yurttaşların davranışlarını beşikten mezara kadar denetim altında tutmaya kararlı tüm rejimlerin edebiyattan niçin bu kadar korktuklarını, onu bastırmak için neden sansür sistemleri kurduklarını ve neden gözlerini bağımsız yazarların üstünden ayırmadıklarını sorsunlar kendilerine. Böyle yapmalarının nedeni, hayal gücünün kitaplarda özgürce gezinmesine izin vermenin tehlikesini bilmeleridir; okurlar, romanlar ve öykülerin yazılmasını olanaklı kılan ve onlarda uygulanan özgürlüğü, gerçek dünyada pusuda bekleyen cehalet yandaşlığı ve korkuyla kıyasladıklarında, kurmacanın ne kadar ayartıcı olabileceğini bilmeleridir. Öykü yazarları hikâyeler uydururken isteyerek ya da istemeyerek, bilerek ya da bilmeyerek, bu dünyanın kötü yaratıldığını ve fantezilerle dolu hayatın gündelik, tekdüze hayatımızdan daha zengin olduğunu gözler önüne sererek doyumsuzluk yayarlar. Bu olgu yurttaşların duyarlık ve bilincinde kök salarsa, onların istendiği gibi yönlendirilmeleri daha zorlaşır, onları parmaklıklar ardında daha güvenli ve daha iyi bir hayat yaşayacaklarına inandırmak isteyen sorgucular ve zindancıların yalanlarına inanmakta daha isteksiz kılar.

İyi edebiyat, farklı insanlar arasında köprüler kurar ve bize sevinçler, acılar ya da şaşırtılar yaşatarak, bizi ayıran diller, inançlar, alışkanlıklar, âdetler ve önyargılara karşın birleşmemizi sağlar. Büyük beyaz balina Kaptan Ahab'i sulara gömdüğünde, Tokyo'daki, Lima'daki ya da Timbuktu'daki okurların yüreğine aynı korku düşer. Emma Bovary arseniği içtiğinde, Anna Karenina kendini trenin önüne attığında, Julien Sorel idam sehpasının basamaklarını tırmandığında, "Güney"de [Borges'in "El Sur" adlı öyküsü] kentli hekim Juan Dahlmann meyhaneden çıkıp bir serseri tarafından bıçaklanmak üzere

pampalara doğru yürüdüğünde ya da Pedro Páramo'nun köyü Comala'da herkesin ölmüş olduğunun ayırdına vardığımızda, Buda'ya, Konfüçyüs'e, İsa'ya ya da Allah'a inanan ya da agnostik olan, ceket ve kravatlı, calaba'lı, kimonolu ya da bombaça'lı tüm okurların bedeninde aynı ürperti dolaşır. Edebiyat, birbirlerinden çok farklı insanlar arasında bir kardeşlik duygusu uyandırır ve cehalet, ideolojiler, dinler, diller ve ahmaklığın kadınlarla erkeklerin arasına diktiği duvarları gölgede bırakır.

Her dönemin kendine özgü dehşetleri vardır; bizim dönemimiz de, insanları öldürerek cennete gideceklerine, masumların kanının ortak aşağılamaları silip götüreceğine, adaletsizlikleri düzelteceğine ve düzmece inançlara hakikati dayatacağına inanan bağnazların, intihar teröristlerinin çağıdır. Mutlak hakikati ellerinde tuttuklarını sananlar, her gün, dünyanın dört bir yanında sayısız insanı kurban etmektedirler. Totaliter imparatorlukların çöküşünün ardından, birlikte yaşamanın, barışın, çoğulculuğun ve insan haklarının yükselişe geçeceğini ve dünyanın toplu kıyımları, soykırımları, istilaları, imha savaşlarını geride bırakacağını sanmıştık. Hiç de öyle olmadı. Bağnazlığın kışkırttığı yeni barbarlık biçimleri serpilip boy atıyor; ayrıca, kitle imha silahlarının hızla çoğalması karşısında, dünyayı kurtarmaya kalkışacak bir avuç çılgının bir gün nükleer bir kıyamete yol açabileceği gerçeğini hafife alamayız. Onlara karşı gelmeli ve onları yenilgiye uğratmalıyız. Gerçi işledikleri suçların gürültüsü gezegenin dört bir yanında yankılanıyor, kışkırttıkları karabasanlar yüreğimize dehşet salıyor, ama sayıları çok fazla değil. Uzun uygarlık süreci boyunca edinmiş olduğumuz özgürlüğü elimizden almaya çalışanlar karşısında ürküp sinmemeliyiz. Siyasal çoğulculuğu, bir arada yaşamayı, hoşgörüyü, insan haklarını, eleştiriye saygıyı, eşitliği, serbest seçimleri, farklı iktidarların birbirini izlemesini, bizi yabanıl bir yaşamdan çekip alarak edebiyatın yarattığı güzel, yetkin

yaşama, ancak yaratarak, yazarak ve okuyarak hak edebileceğimiz o yaşama –hiçbir zaman tam olarak erişemeyecek olsak da– biraz daha yaklaştıran her şeyi yansıtan liberal demokrasiyi, bütün sınırlılıklarına karşın, savunmalıyız. Bağnazların caniliğine karşı çıkarak hayal etme ve hayallerimizi gerçek kılma hakkımızı savunmalıyız.

Gençliğimde, pek çok yazar gibi ben de bir Marksisttim ve sosyalizmin ülkemde, Latin Amerika'da ve öteki Üçüncü Dünya ülkelerinde gittikçe şiddetlenen sömürü ve toplumsal adaletsizliklere merhem olacağına inanıyordum. Devletçilik ve kolektivizm konusunda düş kırıklığına uğramam ve bugün olduğum –olmaya çalıştığım– gibi demokrat ve liberal birine dönüşmem, başlangıçta coşkuyla karşıladığım Küba Devrimi'nin buyurgan, tepeden inmeci Sovyetler Birliği örneğine dönüşmesiyle, Gulag takımadalarının dikenli tellerini aşmayı başaran muhaliflerin tanıklıklarıyla, Çekoslovakya'nın Varşova Paktı ülkelerince işgal edilmesiyle başlayan uzun, zorlu ve ağır bir süreçten sonra gerçekleşti; demokratik kültür ve açık toplumlan yeniden değerlendirebilmemi ise Raymond Aron, Jean-François Revel, Isaiah Berlin ve Karl Popper gibi düşünürlere borçlu olduğumu söylemeliyim. Batı'nın aydınlarının kendilerini Sovyet sosyalizminin sihrine ya da daha kötüsü Çin Kültür Devrimi'nin kanlı kıyımının akıntısına kaptırdıkları bir dönemde, bu ustalar olağanüstü bir zihin açıklığı ve görkemli bir yüreklilik örneği vermişti.

İlkgençliğimde hep Paris'e gitmeyi düşlerdim, çünkü Fransız edebiyatı gözlerimi kamaştırıyor, orada yaşamanın ve Balzac, Stendhal, Baudelaire ve Proust'un solumuş oldukları havayı solumanın gerçek bir yazar olmama katkıda bulunacağına, Peru'da kalırsam sahte, özenti bir yazar olmaktan öteye gidemeyeceğime inanıyordum. Doğrusu, Fransa'ya ve Fransız kültürüne unutulmaz dersler borçluyum; örneğin, edebiyatın bir

disiplin, bir uğraş, bir inatçılık olduğu kadar bir esinlenme de olduğunu. Orada, Sartre ile Camus'nün hayatta ve yazmakta olduğu günlerde, Ionesco, Beckett, Bataille ve Cioran'ın yaşadığı, Brecht tiyatrosunun, Ingmar Bergman'ın filmlerinin, Jean Vilar'ın Ulusal Halk Tiyatrosu'nun ve Jean-Louis Barrault'nun *Odéon*'unun, Yeni Dalga ve Yeni Roman'ın keşfedildiği, André Malraux'nun o konuşmaları yaptığı, olağanüstü güzellikteki yapıtları yazdığı yıllarda, Avrupa'nın en teatral gösterisinin belki de General de Gaulle'ün basın toplantıları ve tanrısal bir gürlemeyi andıran söylevleri olduğu dönemde yaşadım. Ama Fransa'ya belki de en çok Latin Amerika'yı keşfetmemi borçluyum. Peru'nun, tarih, coğrafya, toplumsal ve siyasal sorunlar, belirli bir var olma biçimi ve konuşulan ve yazılan nefis bir dilin birleştirdiği engin bir topluluğun parçası olduğunu orada öğrendim. Yine o yıllarda yeni, güçlü bir edebiyat üretiyordu Latin Amerika. Borges'i, Octavio Paz'ı, Cortázar'ı, García Márquez'i, Fuentes'i, Cabrera Infante'yi, Rulfo'yu, Onetti'yi, Carpentier'yi, Edwards'ı, Donoso'yu ve yapıtlarıyla İspanyol dilindeki anlatı sanatını devrimcileştiren daha pek çok yazarı orada okudum. Tüm bu yazarlar aracılığıyla, Avrupa ve dünyanın büyük bir bölümü, Latin Amerika'nın yalnızca darbelerin, diktatör müsveddelerinin, sakallı gerillaların, mambo ve ça-ça-ça *maraca*'larının kıtası değil, aynı zamanda düşüncelerin, sanat biçimlerinin ve yereli aşıp evrensel bir dile ulaşan edebi düşlemlerin kıtası olduğunu keşfetti.

O zamandan bu yana, Latin Amerika, düşe kalka ve yanıla şaşıra da olsa, César Vallejo'nun bir şiirinde "*Hay, hermanos, muchisimo que hacer*" ["Daha yapacak çok iş var, kardeşler"] dediği gibi, çok ilerledi. Bugün eskisinden daha az diktatörlük var: yalnızca Küba ve onun izinden giden Venezuela, bir de Bolivya ve Nikaragua'daki gibi bazı sözde halkçı, soytarı demokrasiler. Ama kıtanın geri kalan bölümünde, halkın geniş uzla-

şımının desteğinde demokrasi işliyor ve tarihimizde ilk kez, Brezilya, Şili, Uruguay, Peru, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Meksika'da ve Orta Amerika'nın hemen tümünde yasallığa, eleştiri özgürlüğüne, seçimlere ve birbirinin yerine iktidara gelme hakkına saygı gösteren bir sol ve bir sağ var. Doğru yol budur ve Latin Amerika bu yoldan ayrılmaz, içten içe çürümeyle savaşır ve dünyayla bütünleşmeyi sürdürürse, en sonunda geleceğin kıtası olmaktan çıkacak, bugünün kıtası olacaktır.

Aslında Avrupa'nın hiçbir yerinde hiçbir zaman yabancılık çekmedim. Yaşadığım her yerde, Paris, Londra, Barcelona, Madrid, Berlin, Washington, New York, Brezilya ya da Dominik Cumhuriyeti'nde kendimi hep evimde hissettim. Her zaman huzur içinde yaşayabileceğim, çalışabileceğim, birçok şey öğrenebileceğim, düşler kurabileceğim, dostlar, okunacak iyi kitaplar ve yazacak konular bulabileceğim bir yer buldum kendime. İstemeyerek dünya yurttaşı olmamın "kökler"imi, kendi ülkemle bağlarımı zayıflattığını sanmıyorum; çünkü öyle olsaydı, Peru'da yaşadıklarım bir yazar olarak beni bugün hâlâ beslemeyi sürdürüyor olmazdı, Peru'dan çok uzaklarda geçiyor gibi görünen öykülerimde bile belirmezdi. Tam tersine, doğduğum ülkenin dışında bu kadar uzun süre yaşamamın, o bağlarımı güçlendirdiği, onlara daha açık seçik bir bakış açısı ve anıları canlı tutan bir nostalji kattığı kanısındayım. İnsanın doğduğu ülkeyi sevmesi bir zorunluluk olmamalı, bütün öteki sevgiler gibi, tıpkı âşıkları, ana babalarla çocukları, dostları birleştiren sevgi gibi kendiliğinden yürekten gelen bir sevgi olmalı.

Peru'yu ta yüreğimde taşıyorum, çünkü doğduğum, büyüdüğüm, kendimi bulduğum, kişiliğimi biçimlendiren ve yazma tutkumu besleyen çocukluk ve gençlik yaşantılarımı yaşadığım, âşık olduğum, nefret ettiğim, sevindiğim, acı çektiğim ve düşler kurduğum yer orası. Orada olanlar beni başka yerlerde olup bitenlerden daha fazla etkiliyor, sarsıyor, öfkelendi-

riyor. Bu benim isteğimle ya da kendime dayatmamla olan bir şey değil; kendiliğinden olan bir şey. Son diktatörlük sırasında, ister Pinochet'in, ister Fidel Castro'nun, ister Afganistan'daki Taliban'ın, ister İran'daki Mollaların, ister Güney Afrika'daki ırkçı yönetimin, ister Burma'nın (şimdilerde Myanmar deniyor) üniformalı satraplarının olsun, her türlü diktatörlük karşısında her zaman yapmış olduğum gibi, dünyanın demokratik hükümetlerinden ülkemdeki rejimi diplomatik ve ekonomik yaptırımlarla cezalandırmalarını istediğimde, kimi yurttaşlarım beni hainlikle suçladılar, az kalsın yurttaşlığım elimden gidiyordu. Tanrı korusun, Perulular izin vermesin, ama Peru yarın öbür gün bir kez daha kırılgan demokrasimizi yok edecek bir darbeye kurban gidecek olsa aynı şeyi yine yaparım. O yaptığım, başkalarını kendi sığ bakış açılarından yargılamaya alışmış kimi yazar bozuntularının yazdığı gibi, öfkeli bir adamdan gelen düşüncesizce, duygusal bir davranış değildi. Diktatörlüğün bir ülke için mutlak kötülüğü temsil ettiği, zalimliğin, çürümenin ve kapanması uzun zaman alan derin yaraların kaynağı olduğu, ulusun geleceğini zehirlediği, kuşaklar boyunca süren ve demokrasinin yeniden kurulmasını geciktiren tehlikeli alışkanlıklar ve uygulamalar yarattığı yolundaki kanıma uygun bir davranıştı. İşte bu yüzden, diktatörlüğe karşı, ekonomik yaptırımlar da içinde olmak üzere elimizdeki tüm olanaklarla, hiç duraksamadan savaşım verilmelidir. Ne yazık ki, demokratik hükümetler, Küba'daki Damas de Blanco'nun, Venezuela'daki muhalefetin ya da Aung San Suu Kyi ve Liu Xiaobo gibi, ülkelerindeki diktatörlüklere yiğitçe karşı çıkanların ortak davasını benimseyerek örnek olacaklarına, çoğu kez onlara zulmedenlere hoşgörüyle yaklaşıyorlar. Oysa kendi özgürlükleri için savaşan o cesur insanlar aynı zamanda bizim özgürlüğümüz için de savaşım veriyorlar.

Benim gibi Perulu bir yazar, José María Arguedas, Peru için

"her soydan" bir ülke demişti. Peru'yu bundan daha iyi tanımlayan bir söz olamaz. İster beğenelim, ister beğenmeyelim, biz buyuz, biz Perululuların içimizde taşıdığı bu: dört bir yandan gelen geleneklerin, ırkların, inançların ve kültürlerin toplamı. Kendimi, Nazca ve Paracas'ın dokumaları ve tüylü harmanilerini, dünyanın en iyi müzelerinde sergilenen Moçika ve İnka çanak çömleklerini yaratan İspanyol-öncesi kültürlerin, Machu Picchu, Gran Chimú, Chan Chan, Kuelap, Sipán kale kentlerini, La Bruja, El Sol, La Luna gömütlüklerini kuranların, heybeleri, kılıçları ve atlarıyla Peru'ya Yunan'ı, Roma'yı, Yahudi-Hıristiyan geleneğini, Rönesans'ı, Cervantes, Quevedo ve Góngora'yı ve And Dağları'nda tatlanan sert Castilla dilini getiren İspanyolların mirasçısı olarak duyumsadığım için övünç duyuyorum. Sonra, İspanya'yla birlikte Afrika geldi Peru'ya; gücüyle, müziğiyle, coşkulu imgelemiyle Peru'nun ayrıtürdenliğini zenginleştirdi. Biraz araştırırsak, Peru'nun, Borges'in Aleph'i gibi, tekmil dünyanın küçük bir formatı olduğunu anlarız. Bütün bunlara sahip olmak, kimliği olmayan bir ülke için ne kadar olağanüstü bir ayrıcalık!

Amerika'nın fethi, kuşkusuz, tüm fetihler gibi acımasızca ve vahşice bir fetihti; bunu elbette eleştirmeliyiz, ama eleştirirken o yağmaları ve cinayetleri işleyenlerin çoğunun büyük dedelerimiz ve dedelerimizin dedeleri, Amerika'ya geldikten sonra ülkelerine dönmeyip Amerika'nın yaşam biçimlerini benimseyen İspanyollar olduklarını unutmamalıyız. Doğrusu, böyle bir eleştirinin aslında özeleştiri olması gerekir. Çünkü bundan iki yüz yıl önce İspanya'dan bağımsızlığımızı kazandığımızda, eski sömürgelerde iktidarı ele geçirenler Yerliler'i özgürleştirip eski yanlışların yerine hakça bir düzen kuracakları yerde, onları fatihlerden aşağı kalmayan bir açgözlülük ve vahşetle sömürmeyi sürdürdüler, kırımdan geçirerek yok ettiler. Açıklıkla söylememiz gerekir ki, Yerli nüfusun kurtarılması iki

yüz yıldır bizim biricik sorumluluğumuz oldu ve bu sorumluluğu yerine getiremedik. Bu, Latin Amerika'nın tümünde çözülmemiş bir sorun olarak duruyor. Bu alçaklık ve utanca tek bir istisna getirmek bile olanaksız.

İspanya'yı Peru kadar seviyorum; gönül borcum sonsuz İspanya'ya. İspanya olmasaydı, bu kürsüye hiçbir zaman çıkamazdım, tanınmış bir yazar olamazdım; yayıncı bulamayan, ödüller alamayan ya da okurlara ulaşamayan, yeteneklerinin ileride bir gün keşfedileceğini umduğum pek çok talihsiz meslektaşım gibi yazarlar cehenneminde dolaşıyor olurdum. Kıtapiarım, abartılı bir coşkuyla karşılandığım İspanya'da yayımlandı; orada Carlos Barral, Carmen Balcells gibi dostlar edindim, daha pek çokları öykülerimin okurlara ulaşması için büyük çaba gösterdiler. Ülkemin yurttaşlığını yitirebileceğim günlerde, İspanya bana ikinci bir yurttaşlık bahşetti. Perulu olmakla bir İspanyol pasaportuna sahip olmam arasında hiçbir zaman en küçük bir karşıtlık duyumsamadım, çünkü her zaman İspanya ile Peru'nun yalnızca benim değersiz kişiliğimde değil, tarih, dil ve kültür gibi temel gerçekliklerde de bir elmanın iki yarısı olduklarını düşündüm.

İspanya topraklarında yaşadığım tüm o yıllar içinde, 1970'lerin başlarında güzelim, sevgili Barcelona'da geçirdiğim olağanüstü beş yılı hiç unutamam. Franco diktatörlüğü hâlâ iktidardaydı ve var gücüyle baskı uyguluyordu, ama çaptan düşüp fosilleşmişti, özellikle kültür alanında eskisi gibi denetim kuramıyordu. Sansürün artık kapatamayacağı yarıklar ve çatlaklar açılıyor, İspanya toplumu bu yarık ve çatlaklardan o güne kadar yıkıcı olarak nitelenerek yasaklanmış yeni düşünceler, kitaplar, düşünce akımları, sanatsal değerler ve biçimleri içine çekiyordu. Böylesi bir açılmanın başlamasından hiçbir kent Barcelona kadar yarar sağlamamış, düşünce ve yaratıcılığın tüm alanlarında bu denli bir coşku yaşamamıştı. Barcelo-

na, İspanya'nın kültür başkenti, özgürlük umudunu soluyabilmek için bulunmanız gereken yer olup çıkmıştı. Üstelik, bir bakıma, Latin Amerika'nın da kültür başkentiydi, çünkü Latin Amerika ülkelerinden pek çok ressam, yazar, yayıncı ve sanatçı Barcelona'ya yerleşmişti ya da bu kente gelip gidiyordu: O günlerde şair, romancı, ressam ya da besteci olmak istiyorsanız orada olmanız gerekiyordu. O yıllar benim için yoldaşlıklar, dostluklar, roman tasarıları ve bereketli düşünsel çalışmaların eksik olmadığı unutulmaz yıllardı. Barcelona, tıpkı bir zamanların Paris'i gibi, bir Babil Kulesi'ydi, insanı yaşamaya ve çalışmaya özendiren kozmopolit, evrensel bir kentti; İç Savaş döneminden bu yana ilk kez, İspanyol ve Latin Amerikalı yazarlar kaynaşıyor, dostluklar kuruyor, aynı geleneğe sahip olduklarının ve ortak bir uğraşta saf tuttuklarının ayırdına varıyorlardı: Diktatörlüğün sonu gelmişti ve demokratik İspanya'da kültür başkahraman olacaktı.

Tam olarak böyle olmamış olsa da, İspanya'nın diktatörlükten demokrasiye geçişi modern çağın en iyi öykülerinden biri oldu; sağduyu ve akıl ağır bastığında ve siyasal karşıtlar sekterliği ortak yarar uğruna bir yana bıraktıklarında, olayların nasıl büyülü gerçekçi romanlarda anlatılanlar kadar olağandışı olabileceğini ortaya koydu. İspanya'nın otoriter düzenden özgürlüğe, azgelişmişlikten refaha, Üçüncü Dünya'ya özgü ekonomik uçurumlar ve eşitsizliklerden bir orta sınıflar ülkesine geçişi, Avrupa'yla bütünleşmesi ve birkaç yıl içinde demokratik kültürü benimsemesi, tüm dünyayı hayretler içinde bıraktı ve ülkenin modernleşmesini hızlandırdı. Bu süreci yakından, zaman zaman da içeriden yaşamak benim için hem çarpıcı, hem de öğretici bir deneyim oldu. Modern dünyanın da, İspanya'nın da onulmaz hastalığı olan milliyetçiliğin bu mutlu öyküyü mahvetmemesini bütün yüreğimle umut ediyorum.

Dar kafalı, dışlayıcı, sığ bir ideoloji –daha doğrusu, din–

olan milliyetçiliğin her türlü biçiminden nefret ederim. Milliyetçilik, insanı düşünce ufkundan yoksun bırakır ve her türlü etnik ve ırkçı önyargıyı bağrında taşır, çünkü kendini yüce bir değere, ahlaksal ve ontolojik bir ayrıcalığa, rastlantısal olarak belirli bir yerde doğmuş olmanın zorunluluğuna dönüştürür. Dinle birlikte milliyetçilik, iki dünya savaşında ve bugün durmadan kan dökülen Ortadoğu'da olduğu gibi, tarihin en korkunç kırımlarına yol açmıştır. Latin Amerika'nın Balkanlaştırılmasına, anlamsız savaşlar ve kavgalarla kana bulunmasına, okullar, kütüphaneler ve hastaneler yapmak dururken silah satın almak için dev kaynakların çarçur edilmesine hiçbir şey milliyetçilik kadar katkıda bulunmamıştır.

At gözlüğü takmış, "öteki"ni dışlayan, her zaman şiddet tohumları eken milliyetçilik ile doğduğumuz, atalarımızın yaşadığı, ilk düşlerimizi kurduğumuz, sevdiklerimizin bildik coğrafyasında dolaştığımız, bizim için bellek taşlarına ve yalnızlığa karşı savunmaya dönüşen olayların meydana geldiği ülkeye duyduğumuz o yüce, cömert duyguyu, yurtseverliği birbirine karıştırmamalıyız. Anayurt bayraklar, ulusal marşlar ya da simgeleşmiş kahramanlar üstüne bildik söylevler değildir, anılarımızı dolduran ve onlara melankoli, nerede olursak olalım her zaman bizi bekleyen bir yuva olduğu sıcak duygusunu katan bir avuç yer ve insandır.

Peru, benim için, doğduğum ama hiç yaşamadığım, annemin, büyükbabamla büyükannemin, teyzelerim ve amcalarımın bana anıları ve özlemleriyle tanıttıkları Arequipa'dır; çünkü tüm ailem, Arequipa'lıların hep yaptığı gibi, gittiği her yere Beyaz Kent'i de yanında götürmüştür. Peru, benim için, bebekleri leyleklerin getirmediğini, bebekleri dünyaya kadınlarla erkeklerin ölümcül bir günah sayılan ayıp şeyler yaparak getirdiklerini öğrendiğim, çöldeki Piura'dır; *mesquite* ağaçları ve gençliğimin Piura'lılarının zarif ve hüzünlü bir deyişle "başka-

sının ayaklan" dedikleri o her şeye katlanan merkeplerdir. San Miguel Okulu ve yazdığım kısa bir oyunun ilk kez sahnelendiğini gördüğüm Varyete Tiyatrosu'dur. Lima'da Miraflores'te Diego Ferré ile Colón'un köşesidir –Mutlu Mahalle derdik oraya–; kısa pantolondan uzun pantolona geçtiğim, ilk sigaramı içtiğim, dans etmeyi öğrendiğim, âşık olduğum ve kalbimi kızlara kaptırdığım yerdir. Daha on altı yaşında, gazeteciliğin, edebiyatla birlikte hemen tüm yaşamım boyunca sürdürdüğüm, tıpkı kitaplar gibi daha çok yaşamamı, dünyayı daha iyi tanımamı, her yerden ve her sınıftan mükemmel, iyi, kötü ve alçak insanlarla birlikte olmamı sağlayan o uğraşın ilk heyecanlarını yaşadığım *La Crónica* gazetesinin gece nöbetlerinde dirsek çürüttüğüm, tozlu ama hayatın nabzını tutan odalarıdır. Peru'nun, o güne kadar sınırlar içinde ve pamuklara sarılı olarak yaşamış olduğum küçük orta sınıf ortamı olmadığını, türlü çeşitli toplumsal fırtınalarla sarsılan büyük, eski, hınçlı, eşitsiz bir ülke olduğunu öğrendiğim Leoncio Prado Askeri Okulu'dur. San Marcos'tan bir avuç öğrenciyle dünya devrimini hazırladığımız Cahuide'nin gizli hücreleridir. Ve Peru, üç yıl boyunca, bombaların, karartmaların ve terörist cinayetlerin ortasında demokrasiyi ve özgürlük kültürünü savunmak için çalıştığımız Özgürlük Hareketi'ndeki arkadaşlarımdır.

Peru, kırk beş yıl önce evlenmek bahtına erdiğim ve yazmamı sağlayan cinnetlere, nevrozlara ve huysuzluklara bugün hâlâ katlanan, kalkık burunlu ve yılmaz kuzenim Patricia'dır. O olmasa, yaşamım çoktan sarsıcı bir kasırgaya dönerdi; Alvaro, Gonzalo, Morgana ve ömrümüzü uzatan, bize mutluluk veren altı torunumuz olmazdı. Patricia her şeyi yapar ve her şeyi iyi yapar. Sorunları çözer, ekonomiyi çekip çevirir, karışıklığı düzene sokar, gazetecileri ve davetsiz misafirleri uzak tutar, zamanımı savunur, randevuları ve yolculukları belirler, bavulları yapar ve açar ve o kadar cömerttir ki, beni payladığını sanır-

ken bile bana en büyük övgüyü sunar: "Mario, iyi yaptığın tek bir iş var, o da yazmak."

Yeniden edebiyata dönelim. Çocukluk cenneti, benim için kitaplardaki gibi bir söylence değil, kuzenlerim ve okul arkadaşlarımla Tarzancılık oynadığımız Cochabamba'daki büyük aile evinin üç avlusunda ve çatı aralarına yarasaların yuvalandığı, sessiz gölgelerin yıldızlı gecelere gizemli bir hava verdiği Piura mahallesinde yaşadığım, keyfini sürdüğüm bir gerçekliktir. O yıllarda, yazmak, ailemin beni özendirdiği bir oyun oynamaktan farksızdı, bana alkış getiren olağanüstü güzel bir şeydi, babam ölüp cennete gittiği için bu babasız çocuğu şımartıyorlardı. Başucumdaki komodinin üstünde duran babamın denizci üniforması içindeki uzun boylu, yakışıklı fotoğrafına bakar, uyumadan önce onun için dua eder, fotoğrafı öperdim. Ama Piura'da bir sabah, annem beyinin aslında hayatta olduğunu açıklayacak ve o gün onunla birlikte yaşamak için Luma'ya gidecektik; sanırım, bu olayın şokunu hâlâ atlatmış sayılmam. On bir yaşındaydım ve o günden sonra her şey birden değişti. Masumluğumu yitirdim, yalnızlığı, buyurganlığı, yetişkin yaşamını ve korkuyu keşfettim. Kurtuluşu, okumakta, güzel kitaplar okumakta, yaşamın olağanüstü, yoğun, serüvenlerle dolu olduğu, kendimi yeniden özgür ve mutlu hissettiğim o dünyalara sığınmakta ve elbette, gizliden gizliye, ağza alınmaz bir günah işleyen, kendini yasak bir tutkuya kaptırmış biri gibi yazmakta buldum. Edebiyat bir oyun olmaktan çıkmış; zorluk ve sıkıntılara karşı direnmenin, yaşamın dayanılmazlığına karşı çıkmanın, başkaldırmanın, ondan kaçmanın bir yolu, yaşamamın nedeni olmuştu. O gün bugündür, kendimi ne zaman umutsuz, yıkılmış, umarsızlığın eşiğinde hissetsem, tüm bedenim ve ruhumla yazmaya koyulmak benim için hep tünelin ucundaki ışık, bir can simidi olmuştur.

Zaman zaman inme inmiş gibi tutulup kalmak, düşgücü-

nün kuruyup gitmesi, her yazar gibi beni de perişan eder, gövdemi tepeden tırnağa soğuk ter basar, ama hayatımda hiçbir şeyden de bir öyküyü kurup geliştirmek için aylar, bazen yıllar harcamak kadar zevk almamışımdır: Başlarda pek çok şey belli belirsizdir, yaşanmış bir deneyimin bellekteki imge yığınakları bir tedirginliğe, bir istekliliğe, bir hayale dönüşür, ardından bir tasarım filizlenip boy atar ve o azdırılmış hayaletler bulutunu bir öyküye dönüştürmeye karar verirsiniz. Flaubert, "Yazmak bir yaşama biçimidir," demişti. Evet, çok doğru, dik başlı sözcükleri yola getirinceye kadar boğuştuğunuz, henüz bir dölüt halindeki anlatıyı beslemek ve büyüdükçe tüm öteki öyküleri yutmak isteyecek her açgözlü öyküyü doyurmak için çekici bir avın izini süren bir avcı gibi uçsuz bucaksız dünyayı keşfettiğiniz, hayaller ve coşkularla dolu, kafanızın içinde yalazlanan bir ateşten farksız bir yaşama biçimidir edebiyat. Doğum sancıları çeken bir romanın biçimlendiğini, kendi başına yaşamaya başlar gibi olduğunu fark ettiğinizde başınız döner, kendinizden geçersiniz: Karakterler ete kemiğe bürünmeye, devinmeye, eylemde bulunmaya, düşünmeye, duyumsamaya başlamışlardır, saygı görmek ve önemsenmek istemektedirler; artık, onları öldürmeksizin, öykünün inandırıcılığını yitirmesini göze almaksızın onlara dilediğiniz tutum ve davranışları dayatmanız ya da onları özgür istemlerinden yoksun kılmanız olanaksızdır; bu, beni bugün hâlâ ilk seferki gibi büyülemeyi sürdüren, sevdiğiniz kadınla günlerce, haftalarca, aylarca durmaksızın sevişmek kadar benzersiz ve baş döndürücü bir deneyimdir.

Kurmacadan söz ederken, romandan çok söz ettim, ama kurmacanın bir başka seçkin biçimi olan tiyatroya pek değinmedim. Kuşkusuz, büyük haksızlık. Yeniyetmeliğimde, Lima'daki Segura Tiyatrosu'nda Arthur Miller'ın *Satıcının Ölümü* adlı oyununu seyrettiğimden bu yana tiyatroyu ilk aşkım olarak görmüşümdür; o oyunu izlerken koltuğuma mıhlanarak

kendimden geçmiş, sonra da gidip İnkalarla ilgili bir oyun yazmıştım. 1950'lerin Lima'sında bir tiyatro hareketi olsaydı, romancı değil oyun yazarı olabilirdim. Ama öyle bir tiyatro hareketi yoktu, o yüzden de gittikçe daha fazla anlatıya yöneldim herhalde. Yine de, tiyatro aşkım hiç bitmedi; anlaşılan, romanların gölgesinde kıvrılıp uykuya yatmıştı, ama ne zaman büyüleyici bir oyun izlesem baştan çıkıyordum, özlemim depreşiyordu. Yaşamının son yıllarında, yüz yaşındayken kendini çevresindeki gerçekliğe kapatıp anılara ve kurmacaya sığınan büyük teyzem Mamaé'nin hiç unutmadığım anıları, 1970'lerin sonlarında bana bir öykü esinledi. Aklıma gelen öykü tiyatro için biçilmiş kaftandı; ancak sahnede hayat bulabilir, başarılı bir kurmacanın parlaklığına bürünebilirdi. Bir acemi çaylağın ürkek heyecanıyla kaleme sarıldım ve başkahramanı Norma Aleandro'nun oynadığı oyunu sahnede izlerken o denli kendimden geçtim ki, daha sonra yazdığım romanlar ve denemeler arasında birkaç kez daha yeniden yoldan çıkmaktan alamadım kendimi. Ama hemen eklemeliyim ki, yetmişimden sonra sahneye çıkacağım (sahneye çıkmaktan çok, sahneye düşmek demek daha doğru belki de) hiç aklıma gelmemişti. Bu gözüpek serüven, yaşamını kurmacalar yazarak geçirmiş biri için bir düşlem karakterini birkaç saatliğine cisimlendirmek, kurmacayı seyircinin önünde yaşamak gibi mucizeyi ilk kez tüm bedenim ve ruhumla yaşamamı sağladı. Sevgili dostlarım yönetmen Joan Ollé ve oyuncu Aitana Sánchez Gijón'a, bana o fantastik deneyimi (panik de eksik değildi gerçi) kendileriyle paylaşma cesaretini verdikleri için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Edebiyat yaşamın düzmece bir temsilidir, ama yaşamı daha iyi anlamamıza, kendimizi içine doğduğumuz, içinden geçtiğimiz ve içinde öldüğümüz labirente uyarlamamıza yardımcı olur. Edebiyat gerçek yaşamda karşımıza dikilen terslikleri ve uğradığımız düşkırıklarını giderir ve varoluşun insanların bü-

yük çoğunluğunun gözündeki, öncelikle de aşkınlık, bireysel ve ortak yazgı, ruh, tarihin anlamı ve anlamsızlığı, ussal bilginin değişkenliği gibi konular karşısında şaşkınlığını itiraf eden, kesinliklerden çok kuşkular üreten bizim gibi insanların gözündeki anlaşılmazlığını onun sayesinde, kısmen de olsa, çözebiliriz.

Atalarımızın mağaralarda, ateşlerin çevresinde, göğün gürlediği, şimşeklerin çaktığı, yıldırımların düştüğü, canavarların yeri göğü inlettiği ürkünç gecelerde hikâyeler düzüp anlatmaya başladıkları o kestirilmesi olanaksız görüntüyü düşlemek beni her zaman büyülemiştir. Yazgımızın can alıcı ânıydı o, çünkü uygarlık, yani bizi yavaş yavaş insanlaştıracak ve giderek özerk bireyi keşfetmemizi, sonra da onu kabileden koparmamızı, bilim, sanat, hukuk ve özgürlüğü tasarlayıp yaratmamızı, doğanın, insan bedeninin ve uzayın en gizli, en bilinmedik yerlerini inceleyip öğrenmemizi, yıldızlara seyahat etmemizi sağlayacak olan o uzun yolculuk, ilkel varlıkların öykücünün sesine ve düşlemlerine kulak verdikleri o ateşlerin çevresinde başlamıştı. Her şeyin bilinmez ve ürkütücü olduğu bir dünyanın gizleri ve tehlikeleri karşısında ürküye kapılmış dinleyicilerin önünde yeni bir müzik gibi ilk kez yankılanan o masallar, söylenceler, öyküler, sürekli tetikte yaşayan, varoluşun yemek yemekten, kötü hava koşullarından korunmaktan, öldürmekten ve çiftleşmekten başka bir anlam taşımadığı o insanlar için dingin bir sığınak olmuş olsa gerektir. Ortaklaşa düşler kurmaya, öykücülerin kışkırttığı düşlerini paylaşmaya koyuldukları andan başlayarak, yaşama savaşının tekdüzeliğine, yabanıllaştırıcı uğraşların burgacına bağlı kalmaktan kurtulmuşlar ve yaşamları düş, haz, düşlem ve devrimci bir tasarıma dönüşmüştür: içinde bulundukları sınırlamaları kırmak, değişmek ve gelişmek, düşledikleri yaşamları kışkırtan istek ve hırsları gerçekleştirme savaşımı ve çevrelerini kuşatan gizleri açıklığa kavuşturmalarını sağlayan merak.

Yazının bulunmasıyla ve öykülerin yalnızca dinlenmekle kalmayıp okunabilmeye başlamasıyla, edebiyatın onlara kalıcılık kazandırmasıyla birlikte, bu aralıksız süreç zenginleşmiştir. Onun içindir ki, şu, yeni kuşaklar inandırılıncaya kadar sürekli yinelenmelidir: Kurmaca, bir eğlenceden, insanın duyarlığını bileyen ve onda eleştirel bir ruh uyandıran düşünsel bir alıştırmadan öte bir şeydir. Kurmaca, uygarlığın varlığını sürdürebilmesi, içimizde insanın en iyi yanlarının uyandırılabilmesi ve korunabilmesi için mutlak bir gerekliliktir. Yalıtılmışlığın yabanıllığına geri dönmememiz ve yaşamın pek çok şeyi derinliğine görebilen ama o şeyleri nelerin çevrelediğini, öncelediğini ve sürdürdüğünü göz ardı eden uzmanların yararcılığına indirgenmemesi için mutlak gerekliliktir. Bize hizmet etmeleri için icat ettiğimiz makinelerin uşakları ve köleleri olup çıkmamamız için mutlak bir gerekliliktir. Edebiyatsız bir dünya, tutkulardan, ülkülerden ya da başkaldırıdan yoksun bir dünya olurdu, insanı gerçekten insan yapan şeyden, kendi olmaktan sıyrılıp düşlerimizin hamuruyla yoğrulmuş bir başkasına, başkalarına dönüşme gücünden yoksun kılınmış bir otomatlar dünyası olurdu.

Mağaradan gökdelene, sopadan kitle imha silahlarına, tekdüze kabile yaşamından küreselleşme çağına, edebiyatın kurmacaları insan yaşantılarını çoğaltarak, uyuşukluğa kapılmamızı, kendi kendimizi tüketmemizi, teslimiyet bayrağını çekmemizi önlemiştir. Edebiyat olmasaydı, şu yaşadığımız yaşamda hiçbir şey o kurmacaların yalanları kadar tedirginlik katamaz, düşgümüzü ve isteklerimizi kışkırtamaz, böylece gerçek yaşamın bize hiçbir zaman vermeyeceği büyük serüvenlerin, yüce tutkuların kahramanları olmamızı sağlayamazdı. Edebiyatın yalanları, özlemler yüklenerek dönüşen biz okurlar aracılığıyla, sıradan, bayağı gerçekliği sürekli sorgulayan kurmacanın yalanı aracılığıyla gerçek olur. Edebiyat, bize sahip

olmadığımız şeylere sahip olabilme, kendimizi pagan tanrıları gibi aynı anda hem ölümlü hem de ölümsüz hissettiğimiz o olanaksız varoluşa erişebilme umudunu sunduğunda, ruhlarımıza uzlaşmazlık ve isyan kattığında, insan ilişkilerindeki şiddetin azalmasına katkıda bulunan tüm kahramanca eylemlerin ardında yatan bütün bu şeyleri kattığında, bir büyü gerçekleşir. İşte bu yüzden, hayal etmeye, okumaya ve yazmaya devam etmeliyiz; ölümlülüğümüzün ağırlığını hafifletmenin, zamanın aşındırmasını alt etmenin ve olanaksızı olası kılmanın bugüne kadar bulduğumuz en etkili yolu budur.

Stockholm, 7 Aralık 2010

Edebiyata Övgü

Mario Vargas Llosa
Carlos Fuentes

Edebiyata Övgü Türkiyeli okurun da iyi tanıdığı iki büyük Latin Amerikalı yazarın, Mario Vargas Llosa ile Carlos Fuentes'in yaratıcı aklından çıkma üç metinden oluşuyor.

Mario Vargas Llosa, 2001 yazında, ABD'nin saygın *The New Republic* (TNR) dergisinde yayımlanmış "Neden Edebiyat?"ta, edebiyatın, kurmacanın gerçekdışılıkları ve "yalanları"nın, yalnızca toplumsal gerçekliği değil, belki daha da çok, insanın en gizli, diplerde yatan gerçekliğini nasıl açığa vurduğunu açıklamaya çalışıyor.

Carlos Fuentes, 2005 Eylülü'nde düzenlenen Berlin Uluslararası Edebiyat Şenliği'nde yaptığı açılış konuşmasının metni olan "Romana Övgü"de, 2005'te yayımlanışının 400. yılı kutlanan *Don Quijote* romanından çıkarak edebiyatın ama özellikle de romanın günümüz dünyasında taşıdığı anlamı, yüklendiği işlevi açıklıyor.

Üçüncü ve son yazı olan "Okumaya ve Kurmacaya Övgü" ise, 2010 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne değer görülen Mario Vargas Llosa'nın Stockholm'deki ödül töreninde yaptığı konuşmanın tam metni.

Edebiyat düşüncesini zenginleştirecek üç vazgeçilmez metin.

İngilizceden çeviren **Celâl Üster**

1 054000 94637

T-G
0517047
CAY